

DARBO POLITIKA

2.1. UŽIMTUMO SKATINIMAS IR ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PLĖTRA

2.1.1. Darbo rinka

2004 metai Lietuvai ir jos įgyvendinamai užimtumo politikai buvo labai svarbūs ir reikšmingi. Įstojusi į Europos Sąjungą, Lietuva tapo reali Europos užimtumo strategijos įgyvendinimo ir atviro jos koordinavimo proceso dalyvė.

2004 metais buvo baigta įgyvendinti Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programa¹, kuri numatė pagrindines ekonomikos, darbo, socialinės, švietimo ir kitų sričių politikos priemones, didinančias gyventojų užimtumą. Sustabdytas nedarbo didėjimas ir sumažintas registruotas nedarbas vertinamas kaip esminis persilaužimas Lietuvos darbo rinkoje per pastaruosius ketverius metus. Lietuvos darbo rinka tapo lanktesnė, lengviau priimanti integravimosi į ES rinką metamus iššūkius. Šalyje sumažėjo pradėtų bankroto procedūrų, o bankroto pasekmės vis mažiau jaučiamos darbo rinkoje, teritorinės darbo biržos registravo vis mažesnę numatomą darbuotojų atleidimą. Visapusiškai buvo skatinama verslo plėtra ir investicijos, sudarytos palankesnės sąlygos naujoms ir geresnėms darbo vietoms kurti. Tapo lengviau pradėti verslą, įsigyti pradinį kapitalą, daug dėmesio skirta gyventojų verslumo ir administracinių gebėjimų ugdymui.

Prisidėdama prie Europos užimtumo politikos koordinavimo, Lietuva, gegužės mėnesį

įstojusi į Europos Sąjungą, jau rugsėjo mėnesį Europos Komisijai pateikė pirmąjį „Lietuvos Respublikos 2004 metų užimtumo veiksmų planą“, kuriame nurodė Lietuvos Respublikos tikslus ES užimtumo strategijos nuostatomis įgyvendinti bei atsakomas priemones į užimtumo gaires ir rekomendacijas. „Lietuvos Respublikos 2004 metų užimtumo veiksmų planą“ parengė laikinoji komisija², susidedanti iš ministerijų, kitų Vyriausybės institucijų bei įstaigų atstovų. Komisijos darbą ir užimtumo veiksmų plano rengimą koordinavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

2004 metais toliau mažėjo nedarbas. Nedarbo mažėjimui lemiamą įtaką turėjo šalyje vykdoma ekonomikos politika. Prie nedarbo mažinimo prisidėjo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija per Lietuvos darbo biržą ir Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybą įgyvendindama aktyvią darbo rinkos politiką, sudarydama sąlygas bedarbiams įgyti darbo rinkoje paklausių profesinių žinių bei remdama įmones, įdarbinančias bedarbius bei jiems steigiamas darbo vietas.

2.1.1.1. Užimtumas

2004 m. Lietuvoje dirbo 1436,3 tūkst. (2003 m. – 1438 tūkst.) gyventojų. Užimtųjų skaičiaus sumažėjimas 2004 m. palyginus su 2003 m. pirmiausiai siejamas su padidėjusia po Lietuvos įstojimo į

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529 (Žin., 2001, Nr.40-1404)

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas Nr. 420 (Žin., 2004, Nr.57-1993)

ES gyventojų migracija. Tarp visų užimtųjų moterų buvo 49 proc., o vyrų – 51 proc. Mažėjant užimtųjų skaičiui, sulėtėjo užimtumo lygio augimas, tačiau bendra 15-64 m. amžiaus gyventojų užimtumo lygio didėjimo tendencija išliko: 2004 m. užimtumo lygis buvo 61,1 proc. (2003 m. – 60,9 proc.)

Užimtumo lygis įvairiose gyventojų grupėse kito skirtingai (žr. 2.1.1.1.–1 lentelę). Pastebimai sumažėjo jaunimo (15-24 m. amžiaus) užimtumo lygis: nuo 22,6 proc. 2003 m. iki 20,3 proc. 2004 m. 2004 metais palyginus su 2003 metais padaugėjus išvykusiųjų į užsienio šalis skaičiui, padaugėjo ir išvykstančio jaunimo. Remiantis Statistikos departamento duomenimis 2004 metais iš Lietuvos į užsie-

nio šalis išvyko beveik 4 proc. daugiau jaunimo nei 2003 metais.

Toliau augo vyresnio amžiaus gyventojų (55-64 m.) užimtumo lygis. Jis nuo 44,5 proc. 2003 m. išaugo iki 46,9 proc. 2004 m. Ypač sparčiai padidėjo vyresnio amžiaus moterų užimtumo lygis, 2004 m. jis siekė 39 proc. ir, palyginti su 2003 m., išaugo 2,3 proc. punkto.

Bendras moterų užimtumo lygis kiek sumažėjo palyginti su 2003 m. (58,4 proc.), 2004 m. siekė 57,8 proc. Didžiausias pasikeitimas pastaraisiais metais yra labai smarkus vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo lygio sumažėjimas kaime - nuo 56,3 proc. 2003 m. iki 43,8 proc. 2004 m. (žr. 2.1.1.1.–1 lentelę)

Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes, lytį ir gyvenamąją vietą (proc.)

	Metai	15-64	15-24	55-64	65+
Iš viso					
	2003	60,9	22,6	44,5	4,8
	2004	61,1	20,3	46,9	3,7
Vyrų					
	2003	63,7	26,3	54,8	8,1
	2004	64,6	23,9	57,3	6,2
Moters					
	2003	58,4	18,6	36,7	3,0
	2004	57,8	16,6	39,0	2,4
Mieste					
	2003	61,2	22,3	43,7	4,9
	2004	62,0	20,2	48,5	3,9
Kaime					
	2003	60,3	23,2	56,3	4,6
	2004	59,1	20,5	43,8	3,5

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenys

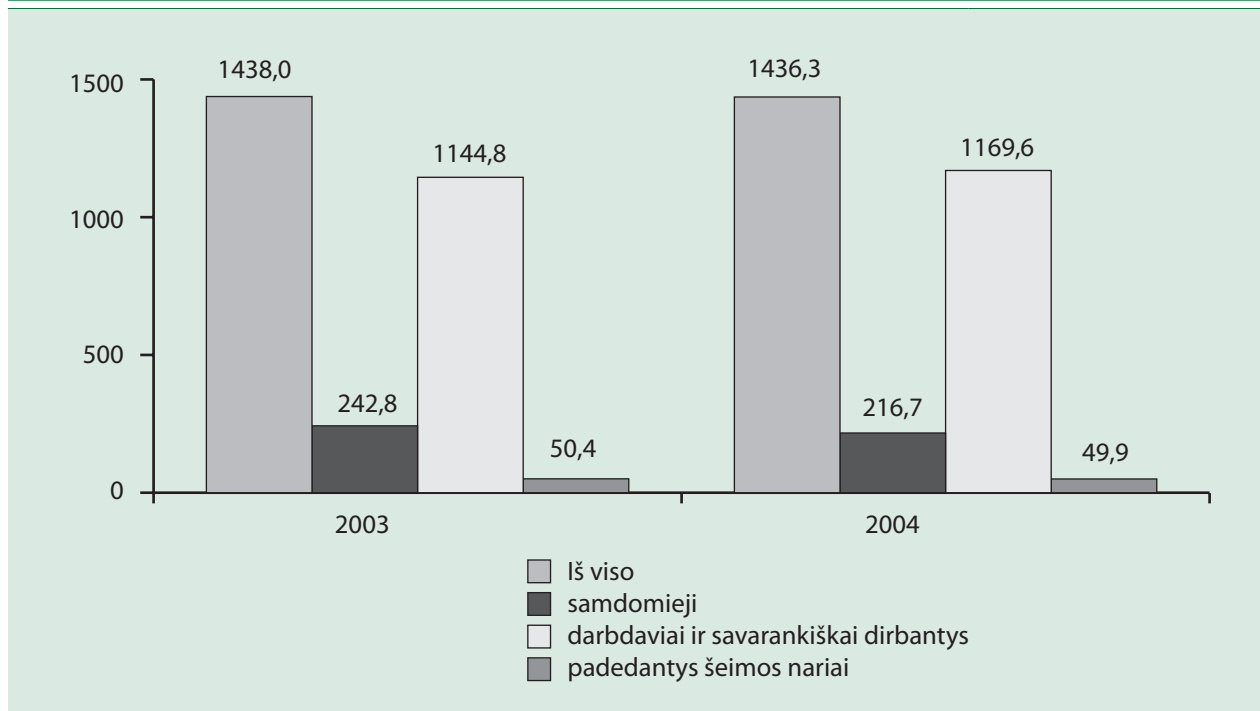
2.1.1.1.–1 lentelė

Toliau daugėjo žmonių, dirbančių privačiame sektoriuje. 2004 m. dirbantieji privačiame sektoriuje sudarė 72,1 procentus visų dirbančiųjų (2003 m. – 71,9 proc.). 2004 m. valstybiniame sektoriuje moterų dirbo 1,8 karto daugiau negu vyrų, o privačiame sektoriuje – vyrų dirbo 1,3 karto daugiau negu moterų.

Nors pastaraisiais metais ekonominė situacija šalyje gerėjo, darbdavių ir savarankiškai dirbančių asmenų skaičius svyravo: darbdavių ir savarankiškai dirbančiųjų skaičius 2003 metais kiek padidėjęs, 2004 metais sumažėjo 26, 1 tūkst. (žr.

1 grafiką). Apie 80 proc. visų užimtųjų dirbo samdomą darbą, o apie 15 procentų dirbo savarankiškai. Per pastaruosius metus šis santykis nesikeitė. Savarankiškai dirbantys asmenys sudaro 58 proc. žemės ūkyje, 5,5 proc. paslaugų sektoriuje, apie 5 proc. statyboje bei 2 proc. pramonėje užimtų asmenų. Vyrų sudaro didesnę darbdavių ir savarankiškai dirbančiųjų dalį (62 proc.), o tarp samdomų darbuotojų vyrų ir moterų yra beveik po lygiai. Asmenų dirbančių ne visą darbo dieną skaičius mažėja, 2004 m. jie sudarė 8,4 proc. visų užimtųjų (2003 m. – 9,5 proc.)

Užimti gyventojai pagal užimtumo statusą (tūkst.)

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenys

2.1.1.1.–1 iliustracija

Kaip matyti 2.1.1.1.–1 lentelėje, užimtų gyventojų pasiskirstymas pagal atskiras ekonomines veiklas mažai keitėsi. Daugiau nei pusė (55%) užimtųjų 2004 m. dirbo paslaugų sferoje, apie trečdalis – pramonėje. Toliau išlieka aukšta gyventojų, užsiimančių žemdirbyste, miškininkyste ir žuvininkyste, dalis, tačiau paskutiniaisiais metais pastebimi teigiami poslinkiai. 2003 m. šioje veikloje dirbo 17,7 procento, o 2004 m. jų dalis sumažėjo iki 16,2 procento. Žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriams modernizuoti nuo 2004 m. panaudojamos ES struktūrinių fondų lėšos. Kaimo

gyventojų užimtumui didinti svarbią reikšmę turi darbo jėgai imli ekologinė žemės ūkio gamyba. Ekologinės gamybos ūkių skaičius bei sertifikuoti plotai Lietuvoje kasmet didėja vidutiniškai trečdaliu, kuriasi ekologinės gamybos kooperatyvai bei centrai. Teikiant investicinę paramą taip pat aktyviai skatinamos alternatyvios veiklos kryptys, kurios susijusios su žemės ūkiu arba gali būti papildomu pajamų šaltiniu šalia pagrindinio - žemės ūkio veiklos. Remiami užsiimantys netradicinių žemės ūkio produktų gamyba bei tradiciniais ir netradiciniais amatais, kaimo turizmu.

Užimtumas ekonominėse veiklose

		Iš viso	Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	Pramonė	Statyba	Paslaugos
2003	tūkst.	1438,0	257,0	297,5	107,1	776,5
	proc.	100	17,9	20,7	7,4	54,0
2004	tūkst.	1436,3	227,5	288,7	116,2	803,9
	proc.	100	16,2	20,2	8,5	55,1

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenys

2.1.1.1.–2 lentelė

Apskirtyse išliko dideli užimtumo skirtumai, kuriuos nulemia regionų išsivystymo netolygumai. Pagrindiniai teritorinio išsivystymo skirtumai yra tarp urbanizuotų centrų (visų pirma Vilniaus ir Klaipėdos, taip pat kitų didžiausių šalies miestų) ir kaimo vietovių. Skirtumų formavimą lėmė šios pagrindinės priežastys: labiau išvystyta urbanizuotų centrų infrastruktūra, visų pirma transporto sistema ir su tuo susijęs žymiai stipresnis paslaugų sektorius. Be to, skiriasi ir antrinio ekonomikos sektoriaus (pramonės) struktūra - didžiausiose miestuose didesnę dalį (pagal produkciją, darbo jėgos skaičių ir kt.) sudaro naujos, santykinai modernios pramonės šakos, tuo tarpu pramoniniai pajėgumai kaimo vietovių rajonuose yra didele dalimi „paveldėti“ iš ankstesnio laikotarpio ir pasenę. Dideli yra darbo jėgos kvalifikacijos skirtumai.

Per metus skirtumas tarp aukščiausio ir žemiausio užimtumo lygio apskrityse sumažėjo nuo 11,7 proc. punkto 2003 m. iki 8,2 proc. punkto 2004 m. (žr. 2.1.1.1.–3 lentelę). 2004 m. aukščiausias 15-64 m. amžiaus gyventojų užimtumo lygis buvo Vilniaus (63,2 proc.) ir Kauno (62,9 proc.) apskrityse,

o žemiausias – Alytaus (55,0 proc.) ir Utenos (57,8 proc.) apskrityse. Pastaraisiais metais užimtumo lygis pastebimai išaugo Kauno apskrityje (nuo 59,9 proc. 2003 m. iki 62,9 proc. 2004 m.), ir nusmuko Tauragės apskrityje (nuo 66,2 proc. 2003 m. iki 62,3 proc. 2004 m.). Kitose apskrityse užimtumo lygio svyravimai buvo nežymūs.

2004 m. užimtųjų žemės ūkyje skaičiaus mažėjimas buvo ypač pastebimas Panevėžio, Telšių ir Vilniaus apskrityse. Mažėjant bendram pramonėje užimtų skaičiui, jų ypač sumažėjo Alytaus apskrityje. 2004 m. didėjant statybos darbų apimčiai (šalies teritorijoje statybos darbų apimtys 5 proc. viršijo 2003 m. rezultatus) didėjo ir užimtųjų skaičius šiame sektoriuje, tačiau apskrityse pasiskirstymas nebuvo tolygus. Suaktyvėjus bankų kreditų rinkai, ypač padidėjo gyvenamųjų namų statyba sostinėje: Vilniuje užimtųjų statybose skaičius per metus padidėjo 7,3 proc. punkto. Paslaugų sektorius intensyviau plėtojosi didelių miestų apskrityse – Vilniaus, Kauno ir Panevėžio, bei regionuose, kur plečiasi rekreacijos paslaugos, turizmas – Alytaus ir Telšių apskrityse.

Užimtumo lygis apskrityse (proc.)

	Iš viso	Alytaus	Kauno	Klaipėdos	Marijampolės	Panevėžio	Šiaulių	Tauragės	Telšių	Utenos	Vilniaus
2003	60,9	54,5	59,9	60,1	63,5	60,6	59,5	66,2	60,7	57,0	63,8
2004	61,1	55,0	62,9	60,4	62,4	59,4	58,2	62,3	60,6	57,8	63,2

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenys

2.1.1.1.–3 lentelė

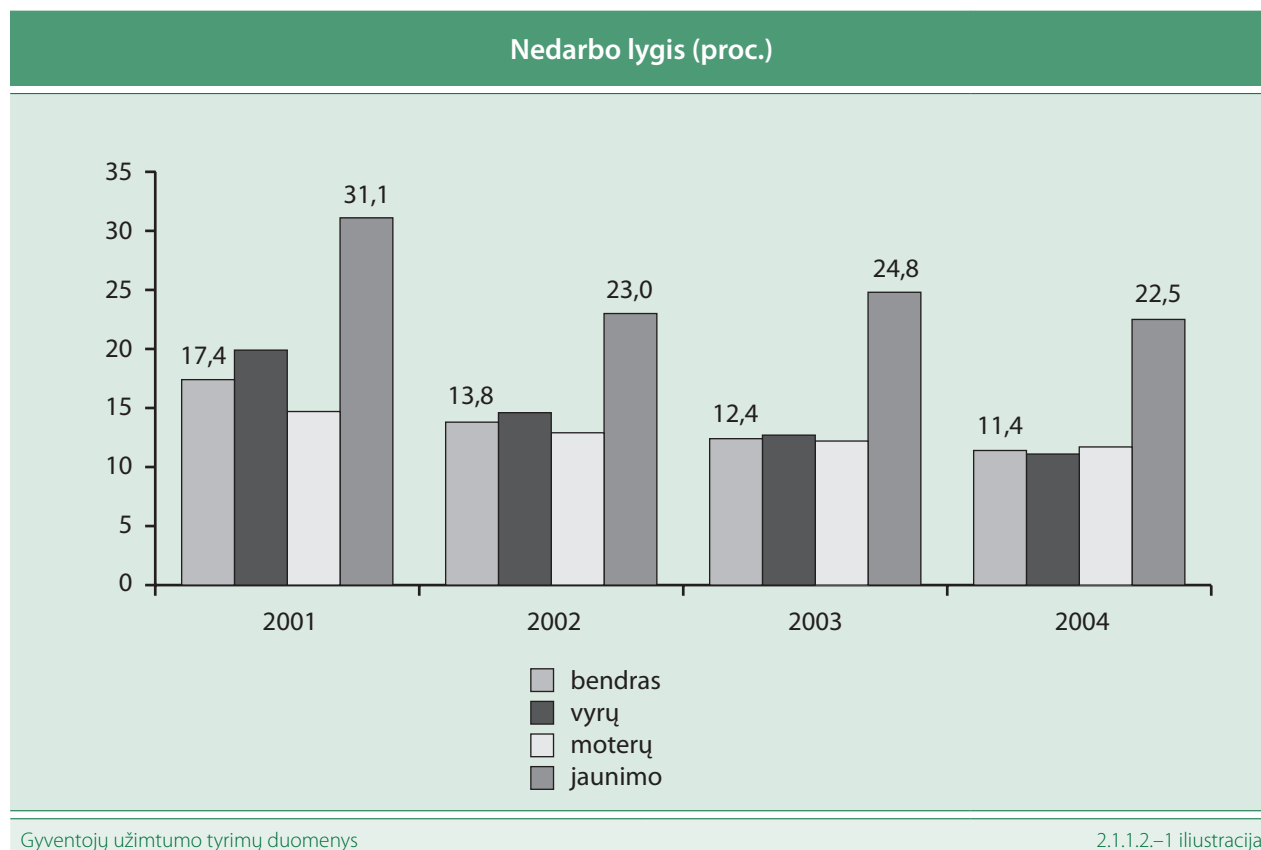
Teritorinėse darbo biržose 2004 metais (kaip ir 2003 m.) buvo įregistruota apie 130 tūkst. laisvų darbo vietų. Nuolatinio darbo pasiūlymai sudarė 78 proc. visų registruotų darbo vietų. Daugiau kaip 53 proc. darbo vietų buvo įregistruota paslaugų sektoriuje, 29 proc. – pramonėje, 14 proc. – statyboje, 3,5 proc. – žemės ūkyje. Palyginti su 2003 m., darbo jėgos paklausa labiausiai išaugo paslaugų sektoriuje, o sumažėjo žemės ūkyje. Net 92 proc. visų užregistruotų darbo vietų pateikė privatus sektorius. Daugiausiai nuolatinio darbo vietų buvo

skirta kvalifikuotiems darbininkams ir amatininkams (45 proc.), nekvalifikuotiems darbininkams (20 proc.) bei aptarnavimo sferos ir prekybos darbuotojams (18 proc.). Tarp terminuoto darbo pasiūlymų 46 proc. sudarė darbo vietos paslaugų sektoriuje, 28 proc. – pramonėje, beveik 14 proc. – statybose ir 12 proc. – žemės ūkyje. Terminuotuose darbuose paklausiausi buvo nekvalifikuoti darbininkai (41 proc.), kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai (35 proc.) bei aptarnavimo sferos ir prekybos darbuotojai (11 proc.).

2.1.1.2. Nedarbas

Atsigauvant ekonomikai ir didėjant darbo jėgos paklausai vis daugiau gyventojų susiranda samdomą darbą, pradeda dirbti savarankiškai ar

steigti savo verslą. Statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, 2004 metais nedarbo lygis buvo 11,4 procento. Tai pats žemiausias nedarbo lygis per pastaruosius ketverius metus.

Kaip matyti iš 2.1.1.2.–1 iliustracijos, vyrų nedarbo lygis sumažėjo beveik per pusę. Iki 2004 m. vyrų nedarbo lygis buvo didesnis nei moterų, tačiau 2004 m. padėtis pasikeitė: moterų nedarbo lygis buvo 11,7 proc., o vyrų – 11,1 procento.

Jaunimo (15–24 metų asmenų) nedarbo

lygis mažėjo, nors išliko gerokai aukštesnis už bendrąjį. Didėjanti jaunų gyventojų migracija turėjo įtakos jaunimo nedarbo mažėjimui. Tiesa, kaime jaunimo nedarbas išaugo. Labiausiai sumažėjo jaunų moterų nedarbas (žr. 2.1.1.2.–1 lentelę).

Jaunimo (15-24 metų amžiaus) nedarbo lygis (proc.)

	Iš viso	vyrų	moterų	mieste	kaime
2003	24,8	22,5	28,1	27,8	17,9
2004	22,5	22,3	22,7	23,5	20,3

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenys 2.1.1.2.–1 lentelė

Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, nedarbo skirtumai apskričių lygmenyje (žiūr. 2.1.1.2.–3 lentelę) per pastaruosius metus beveik

nesumažėjo: skirtumai tarp aukščiausio ir žemiausio nedarbo lygių apskrityse 2003 metais siekė 9,4 proc. punkto, o 2004 metais – 9,1 proc. punkto.

2004 m. nedarbas sumažėjo visose apskrityse išskyrus Alytaus: ten nedarbo lygis dar labiau išaugo ir 2004 m. buvo aukščiausias šalyje - 16,0 proc.

Jaunimo nedarbo lygis įvairiuose regionuose kito skirtingai. Mažėjant jaunimo nedarbo lygiui šalyje, jis skirtingu greičiu mažėjo daug-

moje apskričių, o trijose – Alytaus, Utenos ir Panevėžio – ženkliai padidėjo. Utenos apskrityje, palyginti su 2003 m., jaunimo nedarbas 2004 m. tapo dvigubai didesnis (36,4 proc.), o Panevėžyje per metus — didesnis negu vidutinis šalyje – 38,5 proc.

Nedarbo lygis apskrityse (proc.)

	Iš viso	Alytaus	Kauno	Klaipėdos	Marijampolės	Panevėžio	Šiaulių	Tauragės	Telšių	Utenos	Vilniaus
Bendras											
2003	12,4	13,6	12,1	12,5	7,5	11,4	16,9	9,5	12,5	15,3	11,7
2004	11,4	16,0	10,3	12,7	6,9	12,6	12,6	8,9	10,3	12,3	11,1
Jaunimo (15-24 m.)											
2003	24,8	27,5	23,2	28,1	8,5	20,5	37,6	17,2	21,1	18,2	25,1
2004	22,5	30,7	21,9	26,1	7,8	38,5	16,0	11,2	19,9	36,4	21,6

Gyventojų užimtumo tyrimų duomenys

2.1.1.2.–2 lentelė

Lietuvos darbo biržoje 2005 m. sausio 1 d. buvo įregistruota 126,4 tūkst. bedarbių. 2004 metais (trečius metus iš eilės) Lietuvos darbo rinka pasižymėjo mažėjančia darbo jėgos pasiūla, mažėjančiu Lietuvos darbo biržoje registruotų bedarbių skaičiumi ir išliekančia didele darbo jėgos paklausa. Per metus bedarbių skaičius sumažėjo 32,4 tūkst., arba 20 proc. 2004 metais Lietuvos darbo biržoje registruotų bedarbių struktūroje išaugo moterų ir vyresnio amžiaus bedarbių lyginamasis svoris, mažėjo jaunimo dalis. Per metus moterų dalis tarp bedarbių išaugo 3,8 proc. punkto, tuo tarpu vyrų sumažėjo 2,8 proc. punkto.

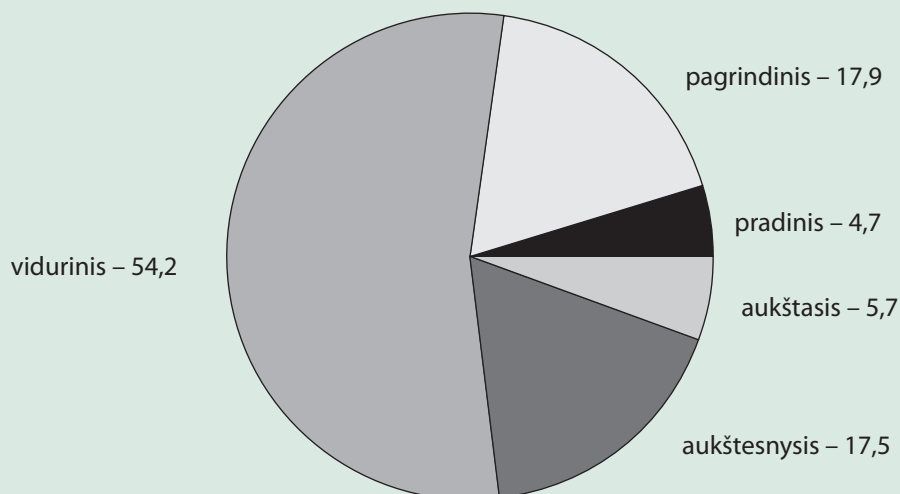
Jaunų (iki 25 m. amžiaus) bedarbių skaičius mažėjo labiau negu bendras bedarbių skaičius. Per 2004 metus į teritorines darbo biržas jaunimo kreipėsi ketvirtadaliu mažiau negu 2003 metais. Jaunimo dalis tarp bedarbių per metus sumažėjo nuo 10,9 iki 8,1 proc. Metų pabaigoje Lietuvos darbo biržoje buvo įregistruota 10,3 tūkst. jaunimo.

Mažėjant bendram registruotų bedarbių skaičiui, priešpensinio amžiaus bedarbių skaičius išaugo iki 8,0 proc., jų lyginamasis svoris per 2004 metus išaugo nuo 8,9 iki 11,4 procento.

Ilgalaikių bedarbių skaičius per 2004 metus sumažėjo 14 procentų. Metų pabaigoje buvo registruota 36,9 tūkst. ilgalaikių bedarbių, jie sudarė 29 proc. visų Lietuvos darbo biržoje registruotų bedarbių.

Bedarbių struktūra pagal išsilavinimą, palyginti su 2003 metais, nepakito (žr. 2.1.1.2.–2 iliustraciją). 2004 metų pabaigoje aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą atitinkamai turėjo 5,7 proc. ir 17,5 proc. bedarbių. Daugiausia - 54,2 proc., buvo bedarbių, turinčių vidurinį išsilavinimą. Bedarbiai, turintys pagrindinį išsilavinimą, sudarė 17,9 proc., pradinį – 4,7 proc. visų bedarbių. Tačiau tarp registruotų Lietuvos darbo biržoje bedarbių, turinčių vidurinį, pagrindinį ir pradinį išsilavinimą, nekvalifikuoti asmenys sudarė net 42 procentus.

Lietuvos darbo biržoje registruotų bedarbių išsilavinimas 2004 m. (proc.)

Lietuvos darbo biržos duomenys

2.1.1.2. -2 iliustracija

Pagal ankstesnę veiklą didžiausią dalį - 24 proc. – sudarė bedarbiai, dirbę pramonėje. Jų lyginamasis svoris per metus sumažėjo 1 proc. punktu. Išlaugo dalis bedarbių, dirbusių statyboje (nuo 6,6 proc. iki 8,2 proc.), didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje (nuo 13,8 proc. iki 15,3 proc.), švietime (nuo 3,1 proc. iki 3,2 proc.), viešbučiuose ir restoranuose (nuo 2,3 proc. iki 2,7 proc.). Sumažėjo dalis bedarbių dirbusių žemės ūkyje (nuo 12,6 proc. iki 9,2 proc.), transporte ir ryšiuose (nuo 4,3 proc. iki 3,9 proc.), sveikatos priežiūros ir socialinio darbo sistemose (nuo 2,3 proc. iki 1,9 procento).

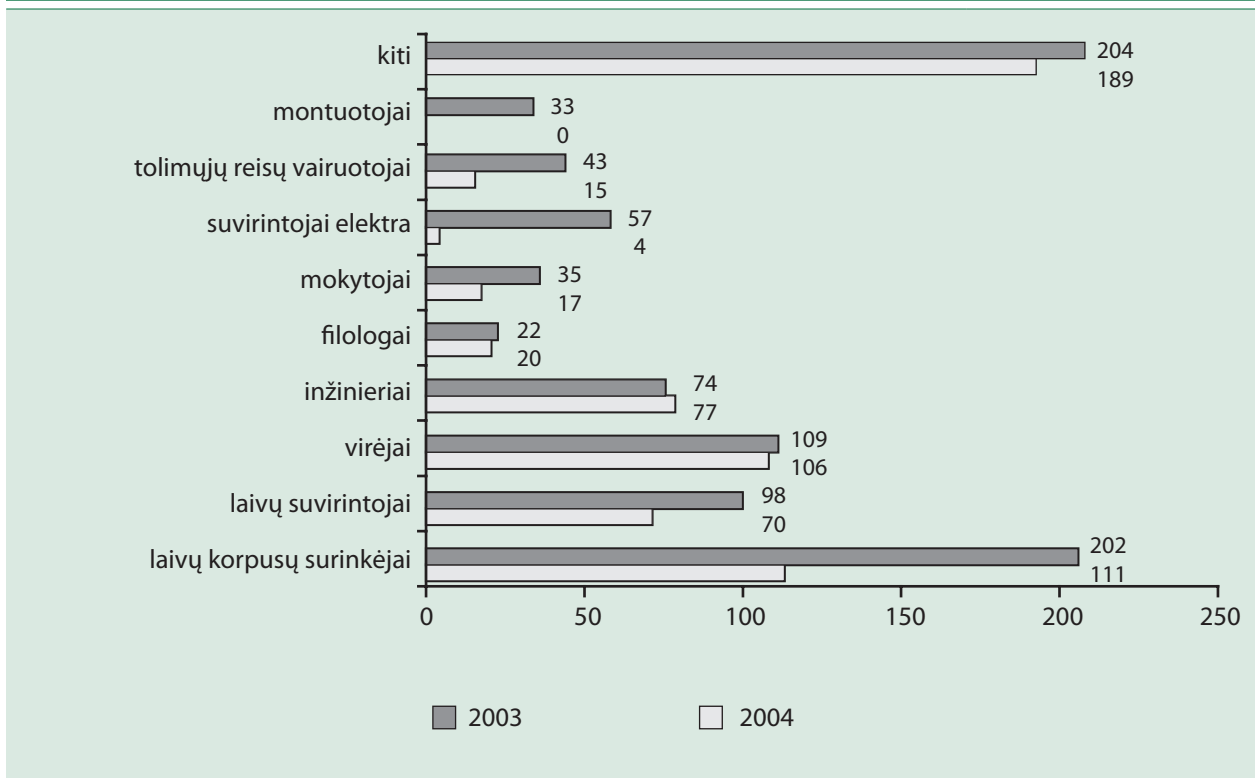
2004 metais tarpininkaujant Lietuvos darbo biržai buvo įdarbinta 126 tūkst. asmenų, iš jų per 77 proc. - pagal neterminuotas darbo sutartis. Tarp įdarbintųjų 18,3 proc. sudarė jaunimas, 16,6 proc. ilgalaikiai bedarbiai ir 3,6 proc. priešpensinio amžiaus asmenys. 2004 metais daugiau kaip 14 tūkst. bedarbių, gavę darbo biržos rekomendacijas, pradėjo veiklą naudodami verslo liudijimus. Darbo rinkoje papildomai remiamiems bedarbiams buvo įsteigta 2,1 tūkst. subsidijuojamų darbo vietų. Beveik 130 tūkst. asmenų buvo nukreipta į aktyvias darbo rinkos politikos programas. Įvairiose profesinio mokymo programose mokėsi 29 tūkst. bedarbių bei įspėtų apie atleidimą dirbančių asmenų. Ilgalaikių bedarbių įgūdžių atnaujinimo priemonėse dalyvavo beveik 7 tūkst. asmenų. Viešųjų ir remiamų darbų programose buvo sukurta daugiau kaip 41 tūkst. laikinų darbo vietų.

Darbo rinkoje išlieka didelis nekvalifikuotų bedarbių skaičius. Gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis 2004 metais tarp bedarbių nekvalifikuoti sudarė 25 proc. Iš kitos pusės turimas profesinis pasirengimas neatitinka darbdavių keliamų reikalavimų: turėti profesinę kvalifikaciją, gretutinę profesiją, mokėti kalbas, turėti socialinius gebėjimus.

2.1.1.3. Darbo jėgos migracija

2004 metais Lietuvos darbo birža išdavė užsieniečiams 877 leidimus dirbti Lietuvos Respublikoje. Leidimai dirbti buvo išduoti 758 vyrams ir 119 moterų. Pirmenybė kaip ir ankstesniais metais buvo teikiama aukštos kvalifikacijos užsienio specialistams, kurių trūksta arba visai nėra. Daugiausia leidimų dirbti išduota laivų korpusų suvirintojams, surinkėjams iš Ukrainos, Rusijos, Baltarusijos, Bulgarijos (300), virėjams ir kepėjams iš Kinijos, Egipto, Uzbekistano, Rusijos, Vietnamo (109), cheminės inžinerijos, naftos perdirbimo ir aviacijos inžinieriams iš JAV, Baltarusijos, Rusijos (74), suvirintojams elektra iš Baltarusijos (57), mokytojams ir filologams iš JAV, Ukrainos, Izraelio (57), tarptautinių reisų vairuotojams iš Baltarusijos, Kazachstano (43), montuotojams iš Baltarusijos (33), mūrininkams iš Baltarusijos (13). 2004 metais toliau didėjo laivų korpusų suvirintojų ir surinkėjų poreikis, padidėjo tarptautinių reisų vairuotojų poreikis bei atsirado mūrininkų ir statybos montuotojų poreikis.

Lietuvos Respublikoje dirbantys užsieniečiai (pagal profesijas) 2003-2004 metais

Lietuvos darbo biržos duomenys

2.1.1.3.–1 iliustracija

Nuo 2004 metų gegužės 1 d. įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“³. Siekiant užtikrinti leidimų gyventi Lietuvoje išdavimo užsieniečiams procedūros suderinamumą su Europos Sąjungos acquis reikalavimais migracijos srityje, įstatyme įtvirtintas principas, kad užsieniečiai, pirmą kartą besikreipiantys dėl leidimo gyventi išdavimo, prašymą dėl tokio leidimo išdavimo turi pateikti Lietuvos Respublikos diplomatinei atstovybei arba konsulinei įstaigai užsienyje. Naujuoju įstatymu taip pat numatyta, kad užsienietis, ketinantis dirbti Lietuvoje, privalo įsigyti leidimą dirbti iki atvykimo į Lietuvą. Leidimas dirbti užsieniečiui išduodamas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos darbo rinkos poreikius. Leidimas dirbti užsieniečiui išduodamas iki 2 metų, nurodant darbą (pareigas) ir įmonę, įstaigą ar organizaciją, kurioje užsienietis dirbs. Leidimą dirbti užsieniečiui išduoda ir panaikina Lietuvos

darbo birža prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. „Leidimo dirbti užsieniečiams išdavimo sąlygų ir tvarkos aprašas“⁴ reglamentuoja leidimo dirbti Lietuvos Respublikoje užsieniečiams išdavimo, atsisakymo išduoti ir jo panaikinimo sąlygas, bei sąlygas kurioms esant iš užsieniečio nereikalaujama įsigyti leidimo dirbti. Taip pat patvirtintas „Leidimo dirbti užsieniečiui, jam esant Lietuvoje, išdavimo sąlygų ir tvarkos aprašas“⁵.

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos piliečiai laisvai galėjo vykti dirbti į Jungtinę Karalystę, Airiją, Švediją bei į naujas ES valstybes nares. Kitos šalys taiko pereinamąjį laikotarpį laisvam darbo jėgos judėjimui. Laisvas darbuotojų judėjimas – vienas iš kertinių Europos Sąjungos principų. Pažadai atverti darbo rinkas suformavo žmonių lūkesčius susirasti darbą, praturtėti ar legalizuoti tiems, kurie Europos Sąjungos šalyse dirbo nelegaliai.

³ Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl užsieniečių teisinės padėties Nr.IX-2207 (Žin., 2004, Nr.73-2540).

⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. liepos 15 d. įsakymas Nr.A1-179 (Žin., 2004, Nr.113-4256)

⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir VRM 2004 m. rugsėjo 28 d. įsakymas Nr.A1-223/1V-310 (Žin., 2004, Nr.149-5435)

Statistikos departamento duomenimis, 2004 m. iš Lietuvos į kitas šalis išvyko 15,2 tūkst. žmonių, (2003 m. – 11 tūkst., 2002 m. – 7 tūkst., 2001- 7,2 tūkst.). 2004 m. daugiausia žmonių išvyko į Jungtinę Karalystę (3,5 tūkst.), JAV (apie 3 tūkst.), Vokietiją (1,7 tūkst.), Rusijos Federaciją (1,2 tūkst.), Airiją (apie 1 tūkst.), Ispaniją (730). Dauguma (apie 80%) emigrantų buvo 15–59 metų amžiaus gyventojai. Kaip rodo Statistikos departamento duomenys, į užsienio valstybes išvyksta daugiausia asmenys su viduriniu išsilavinimu (beveik 34 proc.), aukštuoju ir aukštesniu (atitinkamai 15,7 proc. ir 15 proc.), pagrindiniu (5 proc.), pradinio ir neturintys pradinio (0,9 proc.). 29 proc. nenurodė savo išsilavinimo⁶.

Lietuvos Respublikos piliečiai išvykdami dirbti į kitas valstybes paprastai neinformuoja Lietuvos darbo biržos. Tuo tarpu tarpininkaujant Lietuvos darbo biržai 2004 metais užsienyje buvo įdarbinti tik 555 asmenys. Didžiausios galimybės įsidarbinti buvo Jungtinėje Karalystėje, Airijoje, Vokietijos Federacinėje Respublikoje bei Švedijos Karalystėje. Užsienyje įdarbinti slaugos specialistai, virėjai, kepėjai, mėsininkai, viešbučių ūkio personalas bei apsaugos darbuotojai. Pagal besikreipiančiųjų į Lietuvos darbo biržą skaičių galima teigti, kad išvykti nori gana daug asmenų, tačiau dauguma jų netenkina užsienio valstybių darbavivių reikalavimų (pagrindinė problema – užsienio kalbos nemokėjimas).

Remiantis privačių įdarbinimo agentūrų ataskaitomis, pateiktomis Lietuvos darbo biržai, 2004 metais į užsienį išvyko dirbti apie 2 tūkst. žmonių, iš jų 64 proc. buvo nedirbantys ir 36 proc. turėjo darbą Lietuvoje. Per privačias įdarbinimo agentūras užsienyje įsidarbinę asmenys 40 proc. buvo su viduriniu išsilavinimu, 34 proc. su aukštesniu, 13 proc. su aukštuoju ir 13 proc. su pagrindiniu-pradinio išsilavinimu bei studentai. Daugiausiai Lietuvos piliečių įdarbinta Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje, Airijoje, Kipre, JAV.

Tuo tarpu Jungtinės Karalystės vidaus reikalų ministerijos (Home Office) duomenimis, po naujųjų narių priėmimo į Europos Sąjungą 2004 metų gegužės – gruodžio mėnesiais darbo leidimo Didžiojoje Britanijoje pasiprašė 20 095 lietuviai. Be abejo, naujai atvykę buvo ne visi.

Vertinant poveikį Lietuvai kaip teigiamus migracijos aspektus galima nurodyti: tikėtinumą, kad nemaža dalis išvykusiųjų sugrįš; didelė dalis lėšų išleidžiama ir investuojama Lietuvoje; mažėja bedarbių skaičius; migrantai įgyja naujos patirties. Tačiau yra ir neigiami migracijos poveikiai: demografinės padėties pokyčiai, pvz. darbingo amžiaus žmonių mažėjimas, socialinei sistemai kylančios problemos dėl mokesčių mokėtojų pasitraukimo; investicijų į žmogų praradimas; kvalifikuotų specialistų poreikio didėjimas.

Siekiant užtikrinti visapusišką ir išsamų višumenės informavimą laisvo darbuotojų judėjimo klausimais, Lietuvos darbo birža 2004 m. įsijungė į Europos užimtumo tarnybų sistemą EURES. Lietuvos darbo biržoje buvo įsteigti 8 EURES biurai, kurie 2004 m. gegužės 1 d. pradėjo savo veiklą Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Utenos ir Tauragės darbo biržose. Tai svarbus žingsnis integruojantis į Europos Sąjungos darbo rinką. EURES biuruose dirba ir konsultacijas laisvo darbuotojų judėjimo klausimais teikia EURES patarėjai. Visose 46 teritorinėse darbo biržose dirba EURES patarėjų padėjėjai. 2004 metais EURES patarėjai suteikė konsultacijas bei informaciją apie laisvą asmenų judėjimą daugiau kaip 15 tūkst. asmenų, kurie dalyvavo Darbo klubų renginiuose, „Darbo rinkos dienose“, teikė informaciją spaudoje, TV ir radijo laidose. Įgyvendindamas tarptautinius įdarbinimo projektus, EURES tinklas padėjo įdarbinti 98 Lietuvos gyventojus Europos Sąjungos šalyse: 33 asmenis Airijoje, 1 - Kipre, 1 - Prancūzijoje, 11 - Šiaurės Airijoje, 42 - Slovakijoje, 10 - Didžiojoje Britanijoje.

2.1.2. UŽIMTUMO IR BEDARBIŲ RĖMIMO POLITIKA

2.1.2.1. ES valstybių narių užimtumo politikos gairės

Europos Sąjungos Taryba 2003 m. liepos 22 d. Tarybos sprendimu Dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių (2003/578/EC) nusprendė, kad valstybės narės turi atsižvelgti į užimtumo politikos gaires („užimtumo gairės“) vykdydamos savas užimtumo politikas. Valstybės narės užimtumo politika siekia trijų svarbiausių ir tarpusavyje susijusių

⁶ Statistikos departamentas. Demografijos metraštis 2003, psl.163.

tikslų: visiško užimtumo, darbo kokybės ir našumo, socialinės sanglaudos ir aprėpties (įtraukimo). Šių tikslų reikia siekti išlaikant pusiausvyrą ir atspindint vienodą jų svarbą Sąjungos siekių įgyvendinime. Norint žengti link šių tikslų, lygios galimybės ir lyčių lygybė yra būtini.

Visiškas užimtumas. Valstybės narės siekia visiško užimtumo įgyvendindamos visapusiškos politikos požiūrį, įtraukiantį paklausos ir pasiūlos priemones, ir taip didindamos užimtumo lygius, artinant juos prie Lisabonoje ir Stokholme nustatytų tikslų.

Vykdomos politikos siekia tokių Europos Sąjungos vidurkių:

- bendras užimtumo lygis 67 % 2005 metais ir 70 % 2010 metais,
- moterų užimtumo lygis 57 % 2005 metais ir 60 % 2010 metais,
- vyresnio amžiaus darbuotojų (nuo 55 iki 64 metų) užimtumo lygis 50 % 2010 metais.

Bet kokie nacionaliniai tikslai turi derėti su Europos Sąjungoje numatomais rezultatais bei atsižvelgti į konkrečias nacionalines aplinkybes.

Darbo kokybės ir našumo augimas. Geresnė darbo kokybė yra glaudžiai susijusi su konkurencingos ir žiniomis paremtos ekonomikos siekimu, jos reikia siekti bendromis visų dalyvių pastangomis, ypač remiantis socialiniu dialogu. Kokybė yra daugiamatė sąvoka, susijusi ir su darbo vietos charakteristikomis, ir su platesne darbo rinka. Ji apima vidinę darbo kokybę, įgūdžius, visą gyvenimą trunkantį mokymąsi ir kilimą tarnyboje, lyčių lygybę, darbuotojų sveikatą ir darbų saugą, lankstumą ir socialinį saugumą, įtraukimą ir darbo rinkos prieinamumą, darbo organizavimą ir darbo bei asmeninio gyvenimo pusiausvyrą, socialinį dialogą ir darbuotojų dalyvavimą, įvairovę ir diskriminacijos nebuvimą, bendrą darbinę veiklą.

Užimtumo lygius reikia kelti kartu su bendru darbo našumu. Darbo kokybė gali padėti padidinti darbo našumą, todėl reikia visiškai išnaudoti judviejų sinergijas. Tai kelia specifinį iššūkį socialiniam dialogui.

Socialinės sanglaudos ir aprėpties stiprinimas. Užimtumas yra svarbiausia priemonė socialiniam įtraukimui pasiekti. Vykdomos kartu su atviru koordinavimo socialinio įtraukimo srityje metodu, užimtumo politikos turėtų palengvinti įsidarbinimą skatindamos kokybiško užimtumo prieinamumą visoms moterims ir vyrams, kurie gali

dirbti; kovodamos su diskriminacija darbo rinkoje ir neleidamos išstumti žmonių iš darbo pasaulio.

Ekonominė ir socialinė sanglauda turi būti skatinama mažinant regioninius užimtumo ir nedarbo skirtumus, kovojant su užimtumo problemomis atskirtuose Europos Sąjungos teritorijose ir pozityviai remiant ekonominį ir socialinį restruktūrizavimą.

Siekdamos trijų svarbiausių tikslų, valstybės narės įgyvendina politiką, kuri atsižvelgiama į toliau pateiktas konkrečias gaires – veiksmų prioritetus. Tai darydamos kiekviename iš prioritetų jos laikosi lyčių aspekto integravimo požiūrio.

Aktyvios ir prevencinės priemonės, taikomos bedarbiams ir neaktyviems darbo rinkoje asmenims

Valstybės narės kurs ir įgyvendins bedarbiams ir neveikliems žmonėms skirtas skatinamąsias ir prevencines priemones, kurios užkirstų patekimą į ilgalaikį nedarbą bei skatintų bedarbius ir neaktyvius gyventojus tolydžiai integruotis į darbo rinką. Valstybės narės:

a) užtikrins, kad pirmosios nedarbo stadijos metu, visi darbo ieškantys susilauktų paramos, anksti nustatant jų reikmes ir gautų naudos iš tokių paslaugų kaip konsultavimas ir orientavimas, pagalba ieškant darbo ir personalizuoti veiksmų planai;

b) remdamosi pirmu paminėtu nustatymu, pasiūlys darbo ieškantiems žmonėms efektyvias ir veiksmingas priemones jų darbingumui ir integracijos galimybėms didinti, ypatingą dėmesį skiriant žmonėms, susiduriantiems su didžiausiais sunkumais darbo rinkoje.

Valstybės narės užtikrins, kad:

- prieš pasiekiant šešis nedarbo mėnesius jauniems žmonėms ir 12 nedarbo mėnesių suaugusiems žmonėms, kiekvienam bedarbiui būtų pasiūlyta „naujo starto“ galimybė mokymo, perkvalifikavimo, darbo praktikos, darbo vietos arba kitos įdarbinimo priemonės forma, prireikus kartu su nuolatine pagalba ieškant darbo;

- iki 2010 m. 25 % ilgalaikių bedarbių dalyvaus aktyviose priemonėse mokymo, perkvalifikavimo, darbo praktikos arba kita įdarbinimo priemonės forma, siekiant trijų toliausiai pažengusių valstybių vidurkio;

c) modernizuos ir sustiprins darbo rinkos institucijas, ypač užimtumo tarnybas;

d) užtikrins, kad darbo rinkos programų veiksmingumas ir efektyvumas būtų reguliariai vertinamas, jos atitinkamai tobulinamos.

Darbo vietų kūrimas ir verslumas

Valstybės narės skatins naujų ir geresnių darbo vietų kūrimą puoselėdamos verslumą, novatoriškumą, investicinius pajėgumus ir visoms įmonėms palankią verslo aplinką. Ypatingas dėmesys bus skiriamas darbo vietų kūrimo naujose įmonėse potencialui išnaudoti, paslaugų sektoriui bei tyrimų ir taikomajai veiklai. Remiantis įmonių politikos tikrinimo procesu ir Europos mažų įmonių chartijos įgyvendinimu, politinėmis iniciatyvomis bus labiausiai siekiama:

- supaprastinti ir sumažinti administracinę ir norminę našą verslo pradžiai, mažoms bei vidutinėms įmonėms ir personalui samdyti; palengvinti kapitalo prieinamumą verslo pradžiai naujoms ir esamoms, mažoms ir vidutinėms įmonėms bei įmonėms, kurios plečiasi ir kurių darbo vietų kūrimo potencialas auga;
- skatinti verslumo ir administracinių gebėjimų mokymą ir lavinimą bei teikti paramą, taip pat ir profesiniam mokymui, kad verslas galėtų tapti karjeros galimybe visiems.

Reagavimas į pokyčius darbo rinkoje bei prisitaikumo ir mobilumo joje skatinimas

Valstybės narės padės darbuotojams ir firmoms prisitaikyti prie permainų, atsižvelgdamos į lankstumo ir saugumo poreikį bei pabrėždamos ypatingą socialinių partnerių vaidmenį šiuo atžvilgiu.

Valstybės narės peržiūrės ir, prireikus, reformuos pernelyg ribojančius elementus užimtumo teisės aktuose, kurie veikia darbo rinkos dinamiką ir grupių, susiduriančių su sunkumais patenkant į darbo rinką, užimtumą, plėtos socialinį dialogą, puoselės kolektyvinę socialinę atsakomybę bei imsis kitų reikiamų priemonių, skirtų skatinti:

- įvairovę sutartinių ir darbo susitarimų, įskaitant susitarimus dėl darbo laiko, skatinančių kilimą tarnyboje, geresnę darbo ir asmeninio gyvenimo, lankstumo ir saugumo pusiausvyrą;
- darbuotojų, ypač žemos kvalifikacijos, profesinio mokymo prieinamumą;

- geresnes darbo sąlygas, įskaitant sveikatą ir darbų saugą (valstybės narės sieks žymiai sumažinti nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų dažnumo lygį);
- naujų ir lanksčių darbo organizavimo formų, didinančių darbo našumą ir kokybę kūrimą ir platinimą (sklaidą);
- ekonominių permainų ir restruktūrizavimo numatymą ir pozityvų valdymą.

Valstybės narės įvairiomis priemonėmis kovos su darbo jėgos stoka (trūkumais ir kliūtimis), pvz., skatindamos profesinį mobilumą ir šalindamos kliūtis geografiniam mobilumui, įgyvendindamos kvalifikacijos ir mobilumo veiksmų planą, gerindamos kvalifikacijų ir kompetencijų pripažinimą ir skaidrumą, socialinio draudimo ir teisių į pensiją perkeliamumą, teikdamos tinkamas paskatas mokesčių ir išmokų sistemose, atsižvelgdamos į imigracinius darbo rinkos aspektus.

Siekiant efektyvaus darbo jėgos pasiūlos ir paklausos suderinamumo reikia skatinti užimtumo ir profesinio mokymo galimybių skaidrumą tiek nacionaliniu, tiek Europos lygmeniu. Iki 2005 m. visoje Europoje darbo ieškantys žmonės turėtų galėti sužinoti apie visas siūlomas valstybių narių užimtumo tarnybų darbo vietas.

Žmogiškojo kapitalo vystymosi ir mokymosi visą gyvenimą skatinimas

Valstybės narės įgyvendins visą gyvenimą trunkančio mokymosi strategijas, taip pat tobulindamos švietimo ir profesinio rengimo sistemų kokybę ir veiksmingumą, siekdamos aprūpinti visus individus gebėjimais, būtinais šiuolaikiškai darbo jėgai žiniomis grindžiamoje visuomenėje, leisiančiais jiems kilti tarnyboje, bei sumažinti gebėjimų stoką darbo rinkoje.

Kartu siekdamos nacionalinių prioritetų, valstybės narės iki 2010 m. sieks tokių konkrečių rezultatų:

- mažiausiai 85 % 22-mečių Europos Sąjungoje turėtų būti įgiję aukštesnį, nei vidurinį išsilavinimą;
- dalyvavimo visą gyvenimą trunkančiame mokymesi Europos Sąjungos vidurkis turėtų būti mažiausiai 12,5 % visų suaugusių darbingo amžiaus gyventojų (amžiaus grupė nuo 25 iki 64 metų).

Valstybės narės sieks didinti investicijas į žmogiškuosius išteklius. Atsižvelgiant į tai svarbu,

kad žymiai padidėtų įmonių investicijos į suaugusiųjų profesinį mokymą, siekiant didinti našumą, konkurencingumą ir vyresnio amžiaus žmonių aktyvumą. Bus sudaromos palankios sąlygos veiksmingam darbdavių ir individų investavimui į žmogiškąjį kapitalą.

Darbo jėgos pasiūlos didinimas ir aktyvaus senėjimo skatinimas

Valstybės narės skatins adekvatų darbo ir užimtumo galimybių prieinamumą ekonominiam augimui ir užimtumui remti, atsižvelgdamos į darbo mobilumą, kaip nurodyta 3 gairėje. Konkrečiai jos:

- didins dalyvavimą darbo rinkoje naudodamos visų gyventojų grupių potencialą ir diegdamos visapusišką požiūrį, apimančią darbo vietų prieinamumą ir patrauklumą, darbo apmokėjimą, įgūdžių kėlimą ir pakankamą rėmimo priemonių tiekimą;
- skatins vyresnio amžiaus žmonių aktyvumą, ypač puoselėdamos darbo sąlygas, skatinančias išlaikyti darbo vietas – pvz., tęstinio profesinio mokymo prieinamumas, ypatingos darbuotojų sveikatos ir darbų saugos svarbos pripažinimas, naujos ir lanksčios darbo organizavimo formos – ir naikindamos paskatas anksti pasitraukti iš darbo rinkos, ypač reformuodamos ankstyvo išėjimo į pensiją sistemas ir užtikrindamos, kad apsimokėtų likti aktyviems darbo rinkoje, skatindamos darbdavius įdarbinti vyresnio amžiaus darbuotojus;

Vykdomos politikos priemonėmis iki 2010 m. būtų pasiekta, kad vidutinis išėjimo iš darbo rinkos amžius Europos Sąjungos mastu padidėtų penkeriais metais (2001 m. apskaičiuota, jog jis yra 59,9 metai). Šiuo atžvilgiu svarbų vaidmenį turi atlikti socialiniai partneriai. Apskritai nacionaliniai tikslai turi atitikti rezultata, laukiamą Europos Sąjungos lygiu, ir kartu turėtų atsižvelgti į konkrečias nacionalines aplinkybes, ir, prireikus, pilnai atsižvelgti į papildomą darbo jėgos pasiūlą, kylančią iš imigracijos.

Lyčių lygybė

Valstybės narės, taikydamos integruotą požiūrį, apjungiantį lyčių aspekto integravimą ir specifinius politinius veiksmus, skatins moteris dalyvauti darbo rinkoje ir sieks žymiai sumažinti vyrų ir moterų užimtumo, nedarbo ir atlyginimo lygių skirtumus iki 2010 m. Šiuo atžvilgiu socialinių partnerių vaidmuo yra ypač svarbus. Siekdamas

panaikinti skirtingą vyrų ir moterų apmokėjimą, valstybės narės sieks iki 2010 m. žymiai jį sumažinti kiekvienoje valstybėje narėje, įvairiapusiškai nagrinėjant ir kovojant su skirtingą vyrų ir moterų apmokėjimą lemiančiais veiksniais, įskaitant segregaciją sektoriuose ir profesijose, švietimą ir profesinį mokymą, darbo vietų klasifikaciją ir užmokesčio sistemas, taip pat keliant problemos suvokimą ir didinant skaidrumą.

Ypatingas dėmesys bus skiriamas darbo ir asmeninio gyvenimo suderinimui, ypač užtikrinant vaikų ir kitų globotinių priežiūros galimybes, skatinant dalijimąsi šeimos ir profesinėmis atsakomybėmis ir lengvinant grįžimą į darbą po tam tikros pertraukos. Valstybės narės turėtų pašalinti kliūtis, trukdančias moterims dalyvauti darbo rinkoje, ir siekti, atsižvelgdamos į vaikų priežiūros galimybių poreikį ir suderinus su nacionaliniais vaikų priežiūros parūpinimo modeliais, užtikrinti mažiausiai 90 % vaikų nuo trijų metų iki privalomojo mokyklinio amžiaus ir mažiausiai 33 % vaikų iki trijų metų amžiaus vaikų priežiūrą iki 2010 m.

Sunkumų darbo rinkoje turinčių asmenų integracijos skatinimas bei kova su jų diskriminavimu

Valstybės narės skatins integraciją žmonių, kurie susiduria su ypatingais sunkumais darbo rinkoje, pvz., anksti palikusių mokyklą, žemos kvalifikacijos darbuotojų, neįgalių žmonių, imigrantų ir etninių mažumų, plėtodamos jų darbingumą, didindamos įsidarbinimo galimybes ir kovodamos su visomis jų diskriminavimo formomis.

Vykdomų politikų priemonėmis iki 2010 m. bus stengdamasi pasiekti, kad:

- ES vidutiniškai būtų ne daugiau kaip 10 % anksti mokyklą paliekančių žmonių;
- kiekvienoje valstybėje narėje žymiai sumažėtų palankių sąlygų neturinčių žmonių nedarbo skirtumai, pagal visus nacionalinius tikslus ir apibrėžimus;
- kiekvienoje valstybėje narėje žymiai sumažėtų nedarbo skirtumai tarp ES ir ne ES gimusių žmonių, pagal visus nacionalinius tikslus.

Darbo patrauklumo ir paskatų dirbti didinimas

Valstybės narės reformuos finansinių paskatų sistemas siekdamos paversti darbą patraukliu ir skatinti vyrus bei moteris ieškoti darbo, jo imtis bei

jį išlaikyti. Atsižvelgdamos į tai valstybės narės turi kurti atitinkamas politikas dirbančių skurstančių žmonių skaičiui sumažinti. Jos peržiūrės ir, prireikus, reformuos mokesčių ir išmokų sistemas bei jų sąveiką, siekdamos panaikinti nedarbo, skurdo ir neveiklumo spąstus, ir skatinti moterų, žemos kvalifikacijos darbuotojų, vyresnio amžiaus darbuotojų, neįgalių asmenų ir kitų atskirtų nuo darbo rinkos asmenų dalyvavimą užimtume.

Išsaugodamos pakankamą socialinės apsaugos lygį, valstybės narės peržiūrės pašalpų netekus darbo dydį ir mokėjimo trukmę; užtikrins efektyvų išmokų valdymą, ypač veiksmingos darbo paieškos atžvilgiu, įskaitant skatinamųjų priemonių darbingumui remti prieinamumą, atsižvelgdamos į individualias situacijas; prireikus, apsvaistys darbo išmokų teikimą; dirbs stengdamosi panaikinti gyventojų neveiklumo spąstus.

Politikos priemonėmis bus siekiama iki 2010 m. žymiai sumažinti aukštą ribinį mokesčių lygį ir, prireikus, mokesčių našta menkai apmokamiems darbuotojams, atsižvelgiant į nacionalines aplinkybes.

Nedeklaruojamo darbo legalizavimas

Valstybės narės turi kurti ir vykdyti plačius veiksmus ir priemones nedeklaruojamam darbui naikinti, o tai apimtų verslo aplinkos paprastinimą: stabdžių šalinimą ir tinkamų paskatų mokesčių ir išmokų sistemoje tiekimą, geresnį įstatymų vykdymą ir sankcijų taikymą. Jos turi dėti būtinas pastangas nacionaliniu ir ES lygiu šios problemos mastui išmatuoti ir nacionaliniu lygiu pasiekti pažangai įvertinti.

Regioninių užimtumo skirtumų mažinimas

Valstybės narės turi įgyvendinti bendrą politiką, galinčią panaikinti regioninius užimtumo ir nedarbo skirtumus. Darbo vietų kūrimo potencialą vietos lygyje, įskaitant socialinėje ekonomikoje, reiktų remti, o visų susijusių dalyvių partnerystę skatinti. Valstybės narės:

- skatins palankias sąlygas privataus sektoriaus veiklai bei investicijas į atsiliekančius regionus;
- užtikrins, kad valstybinė parama atsiliekančiuose regionuose bus sutelkta į investavimą į žmogiškąjį ir žinių kapitalą, taip pat į adekvačią infrastruktūrą.

Reikia pilnai išnaudoti Sanglaudos ir struktūrinių fondų bei Europos investicijų banko potencialą.

Valstybės narės užtikrins veiksmingą Užimtumo gairių įgyvendinimą, taip pat regionų ir vietos lygiais.

2.1.2.2. Lietuvos Respublikos 2004 metų užimtumo veiksmų planas

2004 metais buvo parengtas pirmasis Lietuvos Respublikos metinis pranešimas Europos Sąjungos Tarybai ir Europos Komisijai - Lietuvos Respublikos 2004 metų užimtumo veiksmų planas. Jis parengtas vykdant Europos Bendrijos sutarties VIII dalies „Užimtumas“ 128 straipsnio 3 dalyje numatytus įsipareigojimus. Lietuvos Respublikos 2004 metų užimtumo veiksmų plane (toliau - NUVP) pateikiami Vyriausybės politiniai įsipareigojimai ir pagrindinės priemonės, kurios, laikantis bendrų Tarybos patvirtintų užimtumo politikos gairių ir rekomendacijų skirtų Lietuvai, taikomos įgyvendinant nacionalinę užimtumo politiką.

NUVP parengtas vadovaujantis Europos Komisijos rekomenduotais standartiniais struktūros metmenimis. Jame pateikiama pastarojo laikotarpio esminių ekonominių ir užimtumo pokyčių apžvalga, Lietuvos tikslai ES užimtumo strategijos nuostatomis įgyvendinti bei atsakas į užimtumo gaires ir rekomendacijas. Įvardinti pagrindiniai Lietuvos ekonominės, užimtumo, socialinės apsaugos bei kitų sričių politikos prioritetai, nurodytos kryptys ir įgyvendinamos priemonės, kurias nustatė iki 2015 metų Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. patvirtinta Valstybės ilgalaikės raidos strategija bei kiti vėlesni priimti programiniai dokumentai.

Rengiant NUVP buvo atsižvelgta į Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programoje įvardintų užimtumo ir darbo rinkos politikos strategijos pagrindinių nuostatų bei Lietuvos Respublikos ir Europos Komisijos užimtumo ir socialinių reikalų generalinio direktorato 2002 m. vasario 12 d. pasirašyto Bendrojo Lietuvos užimtumo politikos prioritetų įvertinimo dokumento išvadų įgyvendinimą, o taip pat į Europos Komisijos 2003 m. parengto dokumento „Šalių kandidačių pažanga įgyvendinant Bendrojo Lietuvos užimtumo politikos prioritetų įvertinimo rekomendacijas“. Tai užtikrina nuoseklų Lietuvos nacionalinės užimtumo politikos perėjimą nuo stojimo į ES lai-

kotarpio politikos prie suderintos su ES užimtumo strategijos nuostatomis politikos.

Užimtumo veiksmų plane pažymima, kad Lietuva imasi tolesnių veiksmų artimiausiu metu sumažinti bendrą ir kai kurių gyventojų grupių užimtumo atotrūkį nuo ES šalių senbuvių (ES-15) lygio ir artinti jį prie Lisabonoje ir Stokholme nustatytų tikslų. Užimtumo ir darbo rinkos politika yra grindžiama šiomis strateginėmis nuostatomis:

- didelis gyventojų užimtumo lygis – viena svarbiausių valstybės socialinės ekonominės raidos sąlygų, žmonių pragyvenimo ir socialinės apsaugos garantas, todėl galimybių dirbti didinimas ir nedarbo mažinimas yra strateginis valstybės užimtumo ir darbo rinkos politikos tikslas;
- nedarbo problema turi būti sprendžiama ekonominėmis priemonėmis, sudarius sąlygas kurti naujas darbo vietas;
- užimtumui didinti tikslinga efektyviau naudoti investicinės, fiskalinės, monetarinės, užsienio prekybos, muitų, regioninės plėtros ir kitas priemones;
- turi būti didinamas ir geriau naudojamas žmonių profesinis ir kūrybinis potencialas. Žmonių išteklių plėtra laiduojant gerą darbo rinkos poreikius atitinkantį profesinį mokymą turi užtikrinti kiekvieno asmens galimybes rasti vietą darbo rinkoje ir greitai prisitaikyti prie jos pokyčių;
- formuojant ir įgyvendinant demografinės, šeimos ir jaunimo, socialinio draudimo, socialinės paramos, darbo rinkos ir kitas socialinės politikos strategines nuostatas tikslinga siekti kuo didesnės užimtumo ir socialinės politikos sanglaudos;
- siekiant geriau subalansuoti darbo rinką, turi būti skatinamas ir remiamas netekusių darbo gyventojų užimtumas, profesinių įgūdžių atgaivinimas ir tobulinimas, gebėjimų įsitvirtinti darbo rinkoje atkūrimas ir didinimas;
- tikslinga ugdyti darbdavių ir darbuotojų gebėjimus prisitaikyti prie aplinkos pokyčių, skatinti dvišalį ir trišalį bendradarbiavimą.

Lisabonos tikslų siekimas

Užimtumo lygis, proc.	2003 m.		2005 m.		2010 m.	
	ES- 25	Lietuva	ES- 25	Lietuva*	ES- 25	Lietuva*
bendras	62,9	60,9	67,0	63,5	70,0	68,0
moterų	55,1	58,4	57,0	59,3	60,0	61,0
55-64 m. amžiaus gyventojų	40,2	44,5	-	46,2	50,0	48,0

* prognozuojama (Lietuvos Respublikos 2004 metų Užimtumo veiksmų planas)

2.1.2.2.–1 lentelė

Lietuva pagal kai kurių gyventojų grupių (moterų, vyresnio amžiaus asmenų) užimtumo lygį jau dabar yra arti Lisabonos ir Stokholmo nustatytų tikslų 2010 metams (žr. 2.1.2.2.–1 lentelę). Visiškai užimtumui pasiekti numatoma išlaikyti jau esamą minėtų gyventojų grupių aukštą užimtumo lygį, kartu vykdyti kitų gyventojų ekonominį aktyvumą ir užimtumą skatinančią politiką. Visapusiškai įvertinus šalies ekonominį potencialą, jos politinius, socialinius ir ekonominius siekius, numatoma priartinti užimtumo lygį prie 70 proc., sumažinti ir iš-

laikyti stabiliai neaukštą, ne daugiau kaip 6-7 proc. nedarbo lygį per artimiausius 12-15 metų.

2.1.2.3. Vietinių užimtumo iniciatyvų skatinimas

Dėl ūkio struktūros pokyčių mažinant darbo vietų praradimą bei dėl to išskylančias kai kuriose šalies teritorijose sudėtingas darbo rinkos problemas, jau ketvirti metai veikia naujas netradicinis darbo rinkos instrumentas - vietinių užimtumo ini-

ciatyvų (VUI) projektai. VUI - tai valstybės subsidijuojamų darbo vietų kūrimas aukščiausio nedarbo, kuris 1,5 karto viršija vidutinį nedarbą šalyje, teritorijose (savivaldybėse, seniūnijose), arba kuriose dėl grupės darbuotojų atleidimų numatomas toks nedarbo lygis bei neturinčiose galimybių pritraukti investicijų.

Sukurta teisinė ir ekonominė aplinka plėtoti VUI. Vietinių užimtumo iniciatyvų projektų įgyvendinimo tvarkoje⁷ apibrėžti projektų atrankos ir vertinimo kriterijai, organizacinė jų įgyvendinimo struktūra, joje dalyvaujančių institucijų funkcijos bei reikalavimai valstybės paramos teikimui, kontrolės bei monitoringo procedūros.

Prie teritorinių darbo biržų iš socialinių partnerių sudarytos Vietinių užimtumo iniciatyvų projektų atrankos ir priežiūros komisijos, o prie Lietuvos darbo biržos - Vietinių užimtumo iniciatyvų projektų priežiūros komitetas.

VUI projektų rengėjams, administratoriams ir socialiniams partneriams kasmet kiekvienoje savivaldybės teritorijoje, kurioje numatoma vykdyti VUI projektus, organizuojami mokomieji seminariai projektų rengimo ir įgyvendinimo klausimais.

Projektams įgyvendinti skelbiami atviri konkursai. Atranką praėjusiems projektams, prisi laikant rinkos konkurencijos sąlygų, iš valstybės biudžeto bei Užimtumo fondo lėšų teikiamos subsidijos naujoms darbo vietoms kurti. Pageidautina, kad prie darbo vietų kūrimo prisidėtų ir savivaldybės. Paramos gavėjas - smulkaus ar vidutinio verslo įmonė, savo lėšomis privalo padengti nemažiau 35 proc. projektui įgyvendinti skirtų lėšų. Maksimali valstybės pagalba vienam projektui gali siekti 200,0 tūkst. Lt, o vienai darbo vietai sukurti - 20,0 tūkst. Lt.

Atlikti VUI projektų įgyvendinimo socialinio ekonominio efektyvumo tyrimai rodo, kad valstybės lėšos, skirtos jiems įgyvendinti, ne tik sugrįžta, bet ir atneša nemažą ekonominę naudą. Valstybės, savivaldybių ir Socialinio draudimo fondo biudžetai atgauna investuotas lėšas, kartu kasmet per tris metus (tiek darbdavys yra įsipareigojęs išlaikyti įsteigtas darbo vietas) nuo kiekvieno investuoto lito gaunama (susitaupo) 0,54 Lt papildomų pajamų. Be to, VUI projektai ne tik tiesiogiai įtakoja naujų darbo vietų kūrimą, bet turi multiplikacinį efektą - greta jų, be valstybės paramos, sukuria-

mos papildomos darbo vietos kituose ūkio subjektuose.

2002 metais Europos Tarybos Europos socialinės sanglaudos komiteto ataskaitoje apie galimybę naudotis socialinėmis teisėmis⁸ Lietuvoje įgyvendinama Vietinių užimtumo iniciatyvų programa pateikta kaip geros praktikos pavyzdys. Tai taip pat nurodyta 2004 metų Europos Komisijos užimtumo ir socialinių reikalų generaliniu direktorato leidinyje „Vietinių užimtumo strategijų naujosiose Europos Sąjungos šalyse narėse ir šalyse kandidatėse vystymo vadovas“.

VUI projektų įgyvendinimo geografija ir jų skaičius nuolat plėtėsi - nuo 9 teritorijų ir 16 projektų 2001 metais iki 22 teritorijų ir 73 projektų 2004 metais. Iš viso per keturis VUI projektų vykdymo metus (2001 - 2004 m.) įgyvendinta 211 projektų, sukurta per 1,9 tūkst. naujų darbo vietų, kuriose įdarbinti teritorinėse darbo biržose registruoti bedarbiai. Šių vietų įsteigimui panaudota 18,5 mln. Lt, iš jų: Valstybės biudžeto - 12,3 mln. Lt ir Užimtumo fondo - 6,2 mln. Lt. lėšų.

2004 metais VUI projektai buvo įgyvendinami 22 teritorinių darbo biržų (Druskininkų, Lazdijų, Kelmės, Joniškio, Skuodo, Pasvalio, Akmenės, Šakių, Jurbarko, Mažeikių, Šalčininkų, Panevėžio, Ignalinos, Vilniaus, Šiaulių, Tauragės, Švenčionių, Utenos, Pakruojo, Jonavos, Alytaus, Rokiškio ir Vilkaviškio) aptarnaujamose teritorijose. Įgyvendinti 73 vietinių užimtumo iniciatyvų projektai, sukurtos 596 darbo vietos. Šių projektų finansavimui iš Valstybės biudžeto ir Užimtumo fondo skirta beveik 7 mln. litų. Vienos darbo vietos kaina - 11,6 tūkst. litų. Didžioji dalis - per 50 proc. įgyvendintų projektų yra gamybinio pobūdžio: tai keramikos, gaminių iš medienos, maisto produktų, plastikinių langų, elektronikos komponentų gamyba, antrinių žaliavų perdirbimas, siuvimas, medienos apdirbimas. Kituose projektuose sukurtos naujos paslaugos arba išplėtos jau teikiamos kaimo turizmo, autoservisų, grožio salonų ir kt. paslaugos.

2.1.2.4. Piniginis bedarbių rėmimas

Pastaraisiais metais mažėjo bedarbių, gaunančių laikiną materialinę paramą netekus darbo - bedarbio pašalpą. Per 2004 metus jų skai-

⁷ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. sausio 27 d. įsakymas Nr.A1-21 (Žin. 2004, Nr.17-510),

⁸ „Socialinių teisių priėmimas Europoje“, 4 sk., „Socialinių teisių priėmimo gerinimo gera praktika“

čius sumažėjo 32,4 proc. – iki 13,2 tūkst. metų pabaigoje. Bedarbio pašalpą gavo kas dešimtas bedarbis. Vidutiniškai 10 tūkst. asmenų, kurie, likus ne ilgiau kaip dvejiems metams iki senatvės pensijos, atsisakė aktyvios darbo paieškos, buvo mokama priešpensinė bedarbio pašalpa. Nuo 1998 metų gegužės mėnesio bedarbio pašalpos

dydžiai nesikeitė, t.y. minimali bedarbio pašalpa buvo valstybės remiamų pajamų dydžio - 135 Lt, o maksimali - dviejų minimalių gyvenimo lygių dydžio - 250 litų. Vidutinės bedarbio pašalpos dydis svyravo nuo 182,9 Lt 2001 metais iki 175,7 Lt. 2004 metais, palyginti su 2003 metais, ji padidėjo nežymiai.

Bedarbio pašalpos dydis ir jos gavėjų skaičius

	2001	2002	2003	2004
Vidutinė bedarbio pašalpa (Lt)	182,9	174,9	174,1	175,7
Bedarbių, kuriems per metus paskirta pašalpa (%)	25,4	20,7	19,5	13,2

2.1.2.4.–1 lentelė

Nuo 2005 metų sausio 1 dienos, įsigaliojus Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymui⁹, bedarbiams skiriamos nedarbo draudimo išmokos didės. Vietoj bedarbio pašalpos mokama nedarbo socialinio draudimo išmoka, kurios dydis priklauso nuo bedarbiu tapusio asmens buvusio darbo užmokesčio dydžio. Pagal naują draudimo nuo nedarbo sistemą, socialinę išmoką sudarys 135 litų fiksuota dalis bei 40 proc. buvusio darbo užmokesčio per paskutinius trejus metus fiksuota dalis. Pagal šią sistemą, minimalų 500 litų darbo užmokestį gavusio asmens nedarbo socialinio draudimo išmoka sudarys 335 litus. Visos išmokos maksimali riba - 693 litai. Nedarbo išmoka bus mokama 6 mėnesius, jei bedarbio darbo stažas - mažesnis negu 25 metai, 7 mėnesius, jei stažas yra 25-30 metų, 8 mėnesius, kai stažas siekia 30-35 metus, ir 9 mėnesius, jei jis viršija 35 metus. Taip pat nuo 24 iki 18 mėnesių bus sumažintas būtinąjo darbo stažo (per paskutinius 3 metus) reikalavimas nedarbo išmokai gauti.

Nedarbo socialinio draudimo išmokų nuostatai¹⁰ reglamentuoja apdraustųjų, tapusių bedarbiais, nedarbo socialinio draudimo stažo, draudžiamųjų pajamų ir nedarbo socialinio draudimo išmokų apskaičiavimo bei šių išmokų, atsižvelgiant į atleidimo iš darbo priežastis, skyrimo ir mokėjimo tvarką. Nedarbo draudimo išmokos skyrimo,

atsižvelgiant į atleidimo iš darbo priežastis, tvarka nustatyta remiantis Nedarbo socialinio draudimo įstatymu. Nedarbo draudimo išmoką galės gauti darbo netekę asmenys, kurie iš darbo buvo atleisti ne dėl jų kaltės, o darbdavio iniciatyva, ir nepriklausančių nuo darbuotojo aplinkybių bei darbdavio bankroto atveju arba grįžę iš privalomosios karo ar alternatyvios krašto apsaugos tarnybos. Nuostatuose nurodomos pateisinamos priežastys, kurioms esant, bedarbiui nepriėmus pasiūlymo dirbti, nedarbo draudimo išmoka skiriama arba jos mokėjimas nenutraukiamas. Aptartos ir išmokų mokėjimo sustabdymo priežastys.

Nuostatuose taip pat numatyti atvejai, kai nedarbo draudimo išmoka gali būti perskaičiuojama, apdraustajam pateikus papildomus dokumentus apie jo įgytą stažą arba draudžiamąsias pajamas arba patikslinus šiuos duomenis informacinėje duomenų bazėje. Nustatytos ir asmenų, kuriems bus mokamos nedarbo socialinio draudimo išmokos neturint būtiną nedarbo draudimo stažą, grupės.¹¹

Metų pabaigoje priėmus Bedarbių rėmimo įstatymo pataisas, nustatančias papildomas sąlygas nedarbo draudimo išmokai gauti, suvienodinta ir iki 1,5 minimalaus gyvenimo lygio (187,5 lito) padidinta mokymosi stipendija besimokantiems bedarbiams, nepriklausomai nuo to, ar jie gauna nedarbo draudimo išmoką. Numatyta, kad nuo

⁹ Lietuvos Respublikos Nedarbo socialinio draudimo įstatymas IX-1904 (Žin., 2004, Nr.4-26)

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 24 d. nutarimas Nr.1656 (Žin., 2004, Nr.186-6930)

¹¹ Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymo 6, 12, 13, 14, 19, 20-1, 26 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 5, 9, 10, 15, 16, 16-1, 17, 18 straipsnių bei 20 straipsnio 4 dalies pripažinimo netekusiais galios įstatymas (Žin., 2004, Nr.188-6998)

2005 metų sausio 1 d. besimokantys bedarbiai šalia mokymosi stipendijos gaus ir jiems paskirtą nedarbo draudimo išmoką, kuri pakeis dabar mokamas bedarbio pašalpas. 2004 metais mokymosi pašalpa besimokantiems bedarbiams, negaunantiems bedarbio pašalpos, buvo 135 litai. Mokymosi stipendijos dydis priklausė nuo bedarbio pašalpos ir sudarė 1,3 jos dydžio, bet ne daugiau kaip 250 litų. Pastariesiems asmenims mokymosi metu bedarbio pašalpos mokėjimas buvo sustabdomas.

Apibendrinimas

2004 metais užimtumo saugumo srityje padaryti realūs žingsniai. Pagrindiniai pasiekimai buvo atspindėti Lietuvos Respublikos Vyriausybei pateiktoje Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos vykdymo bendrojoje ataskaitoje. Joje, remiantis pateikta ministerijų ir kitų valstybės institucijų medžiaga bei Socialinės apsaugos ministerijos disponuojama informacija, apibendrinti užimtumo programos pasiekti tikslai ir rezultatai, įgyvendintos priemonės, įvertintas jų poveikis darbo rinkai bei pateikiama 2005 - 2008 metų darbo rinkos vystymosi prognozė. Įgyvendinant Užimtumo programą 2001 – 2004 metais pasiekti šie svarbiausi tikslai ir rezultatai :

- per ketverius metus užimtų gyventojų šalyje padaugėjo 6 proc. (85 tūkst.);
- bedarbių skaičius sumažėjo 35 proc. (100 tūkst.);
- vidutinis metinis nedarbo lygis Lietuvoje sumažėjo 4,7 proc. punkto - iki 11,4 proc. (2004 m. - sparčiau negu vidutiniškai Europos Sąjungos ir kaimyninėse šalyse);
- teritorinės darbo biržos papildomai darbo rinkoje remiamiems bedarbiams įsteigė 7,7 tūkst. darbo vietų, iš jų apie 0,9 tūkst. - neįgaliesiems;
- dalis bedarbių ėmėsi savarankiško užimtumo: pasinaudoję beprocente paskola savo verslą pradėjo per 0,1 tūkst. bedarbių, daugiau kaip 58 tūkst. žmonių ūkinę veiklą pradėjo lengvatinėmis sąlygomis įsigiję verslo liudijimus. Šalyje įgyvendintos užimtumo didinimo priemonės leido tinkamai pasirengti prisidėti prie ES užimtumo strategijos koordinavimo.

Galima teigti, kad įgyvendinus Užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos priemones iš esmės pasiekti visi svarbiausi joje numatyti strateginiai tikslai. Įvyko esminis persilaužimas darbo

rinkoje, sustabdytas nedarbo didėjimas ir pasiektas nustatytas tikslas – registruotas nedarbas 2004 metais sumažintas iki 6,8 procentų.

Bedarbių materialinės padėties gerinimo srityje nuo 2005 m. sausio 1 d. įsigalioja Nedarbo socialinio draudimo įstatymas, kuris iš esmės keičia paramos nedarbo atveju sistemą. Kaip matome pastarieji metai buvo labai reikšmingi. Įgyvendinant tarptautinėje praktikoje pasiteisinusias ir mūsų sąlygomis pritaikytas darbo rinkos politikos priemones, visumoje pakankamai veiksmingai buvo įsijungta į ES užimtumo strategijos įgyvendinimo procesą.

2.1.3. ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PLĖTRA

Kuriant dinamišką ir konkurencingą ekonomiką, ypač svarbūs yra įgūdžiai, kurie tampa esminiais siekiant didesnio užimtumo. Todėl itin svarbu žmonėms suteikti šiuolaikinio įvairiapusio darbo įgūdžius bei gebėjimus, kad jie galėtų atlikti įvairius darbus ir gebėtų dirbti žiniomis grindžiamoje ekonomikoje. Esminis iššūkis Lietuvai šiuo metu yra suteikti galimybę kiekvienam žmogui mokytis ir atnaujinti turimus įgūdžius.

Žmogiškųjų išteklių plėtra ypač susijusi su ekonomikos augimu ir socialine sanglauda. Aukštesnis išsimokslinimas lemia aukštesnį užimtumo lygį, didesnę produktyvumą ir mažesnę nedarbo lygį. Ieškančiųjų darbo mokymas ir dirbančiųjų perkvalifikavimo procesas siekiant prisitaikyti prie darbo rinkos poreikių įtraukia visus suinteresuotus asmenis, valdžios institucijas, darbdavius ir darbuotojus.

Dalyvaudama bendroje ES ekonominėje erdvėje, nuosekliai tobulindama užimtumo politiką ir plėtodama žmonių socialinę raidą, Lietuva siekia deramai prisidėti prie svarbiausio Europos vadovų tarybos Lisabonoje (2000 m.) suformuoto plėtos tikslo įgyvendinimo – pasiekti, kad Europos Sąjunga per dešimtmetį taptų konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kurioje būtų suderinta tvari ekonominė plėtra su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu bei tvirtesne socialine sanglauda. Vienas ES ir Lietuvos prioritetų - didinti investicijas į žmones ir mokymą. Lietuva, vykdydama užimtumo politiką, orientuoja ją Lisabonos tikslų kryptimi ir akcentuoja veiksmingesnio investavimo į žmogiškuosius išteklius svarbą, siekia gerinti darbo kokybę ir produktyvumą. Darbo jėgos (tiek dir-

bančiųjų, tiek bedarbių) mokymo poreikius lemia spartus ūkio pertvarkymas, smulkaus ir vidutinio verslo sektoriaus spartus augimas, rinkos globalizacija ir su ja susijusi tarptautinių ryšių plėtra, taip pat informacinių technologijų skverbimasis į visus ūkio sektorius. Antras veiksnys, darantis įtaką dirbančiųjų mokymo poreikiui yra sparti technologijų kaita. Trečia, Lietuvoje yra nemažai sektorių, kuriuose vyksta arba bus vykdoma esminė ūkinės veiklos restruktūrizacija.

Visa tai lemia ne tik poreikį suteikti tinkamą ir paklausią kvalifikaciją jos neturintiems asmenims, bet taip pat skatinti mokymosi visą gyvenimą kultūros ir sistemos formavimąsi, nes sparti technologijų kaita, globalizacijos procesas ir kiti veiksniai yra ne vienkartiniai, o besitęsiantys.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare svarbia laisvo darbuotojų judėjimo laidavimo priemone, padedančia įgyvendinti pagal sutartį ir savarankiškai dirbančių asmenų teisę steigti ir teikti paslaugas, tapo reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimas. Tuo tikslu į nacionalinę teisę reikėjo perkelti ES teisės aktų - bendrosios pripažinimo sistemos direktyvų bei sektorių direktyvų - nuostatas.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, vykdydama jai pavestus uždavinius žmoniškųjų išteklių plėtros srityje, įgyvendina valstybinę darbo rinkos profesinio mokymo politiką, garantuoja darbo rinkos profesinio mokymo sistemos funkcionavimą ir tobulinimą, darbo rinkos žmoniškųjų išteklių politikos strategijos rengimą ir įgyvendinimą bei koordinuoja reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimą. 2004 m., kaip ir anksčiau, žmoniškųjų išteklių politikos įgyvendinimo srityje dirbo Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

2.1.3.1. Darbo rinkos žmoniškųjų išteklių politikos įgyvendinimas ir koordinavimas

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, koordinuojanti reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimą Lietuvos Respublikoje, parengė Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 3 d. nutarimu Nr.535 patvirtintus Aukštojo mokslo diplomų, diplomų, pažymėjimų ir kitų kvalifikaciją patvirtinančių dokumentų, išduotų Europos Sąjungoje, Europos ekonominėje erdvėje ar Šveicarijos konfederacijoje siekiant dirbti pagal reglamentuojamą profesiją ar verstis reglamen-

tuojama profesine veikla Lietuvos Respublikoje, abipusio pripažinimo nuostatus. Šis teisės aktas reglamentuoja Europos Sąjungos valstybių narių, Europos ekonominės erdvės valstybių ir Šveicarijos konfederacijos piliečių kvalifikaciją patvirtinančių dokumentų pripažinimo norint dirbti pagal reglamentuojamą profesiją ar verstis reglamentuojama profesine veikla Lietuvos Respublikoje tvarką. Vadovaujantis šio nutarimo nuostatomis, Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gegužės 14 d. įsakymu Nr. A1-128 paskirtas Lietuvos profesinės kvalifikacijos pripažinimo koordinatoriumi. Taip pat vadovaujantis šio nutarimo nuostatomis bei kitais teisės aktais Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. A1-186 patvirtintas Pažymų apie profesinę patirtį išdavimo Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės valstybių ar Šveicarijos Konfederacijos piliečiams, išvykstantiems iš Lietuvos Respublikos dirbti į Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės valstybes ar Šveicarijos konfederaciją verstis reglamentuojama profesija ar profesine veikla tvarkos aprašas. Jame nustatytos pažymų išdavimo taisyklės Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės ar Šveicarijos konfederacijos piliečiams, išvykstantiems iš Lietuvos Respublikos dirbti į kitas Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės valstybes ar Šveicarijos konfederaciją, tais atvejais, kai jie nori verstis reglamentuojama profesija ar profesine veikla, kaip nurodo Europos Parlamento ir Tarybos 1999 m. birželio 7 d. direktyva 1999/42/EEB.

2004 m. gegužės 3 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 534 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. birželio 1 d. nutarimo Nr. 624 „Dėl profesinės kvalifikacijos vertinimo ir pripažinimo nuostatų ir profesinės kvalifikacijos vertinimą ir pripažinimą vykdančių institucijų ir reglamentuojamų profesijų sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“. Šie nuostatai taikomi kitų valstybių pareiškėjams, kurie nėra Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės ar Šveicarijos konfederacijos piliečiai, siekiantiems dirbti Lietuvos Respublikoje pagal reglamentuojamą profesiją.

2004 metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija dalyvavo Europos Sąjungos valstybių profesinių kvalifikacijų pripažinimo koordinatorių veikloje, teikė informaciją Europos Komisijai dėl reglamentuojamų profesijų ir kompetentingų institucijų Lietuvos Respublikoje bei dėl priimtų teisės aktų, perkeliančių ES direktyvų nuostatas. Vykdamant

Phare dvynių projekto „Laisvas asmenų judėjimas“ komponentę B „Profesinių kvalifikacijų pripažinimas“ pateikti siūlymai dėl kompetentingų institucijų specialistų, vykdančių profesinės kvalifikacijos pripažinimą, kompetencijų tobulinimo, rengiami seminarai ir konsultacijos. Kompetentingos institucijos konsultuotos dėl Europos Sąjungos direktyvų nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę. Taip pat teikta informacija, konsultacijos ir rekomendacijos suinteresuotiems asmenims apie teisės aktus, reikalavimus, informaciją teikiančias bei kompetentingas institucijas reglamentuojamos profesinės veiklos arba profesijos pripažinimo klausimais, išduodamos pažymos asmenims Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės ar Šveicarijos konfederacijos piliečiams, išvykstantiems iš Lietuvos Respublikos dirbti į kitas Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės valstybes ar Šveicarijos konfederaciją, tais atvejais, kai jie nori verstis reglamentuojama profesija ar profesine veikla, kaip nurodo Europos Parlamento ir Tarybos 1999 m. birželio 7 d. direktyva 1999/42/EEB. Buvo teikiami pasiūlymai Europos Tarybai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei dėl naujos Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl profesinės kvalifikacijos pripažinimo bei atstovauta Lietuvos pozicijai Europos Taryboje bei Europos Komisijoje. Siekiant geriau informuoti visuomenę apie reglamentuojamų profesijų pripažinimą, parengtas informacinis lankstukas ir leidinys „Reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimas Lietuvos Respublikoje“. Informaciniuose leidiniuose pateikti Lietuvos Respublikos priimti teisės aktai, perkeltantys bendrosios kvalifikacijų pripažinimo sistemos nuostatas bei teisės aktų ir procedūrų komentarai, taip pat pateikiama informacija apie Lietuvoje reglamentuojamas profesijas bei kompetentingas institucijas.

Dalyvauta Švietimo ir mokslo ministerijos sudarytoje darbo grupėje, parengusioje 2004 m. gegužės 31 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 670 patvirtintą naujos redakcijos Profesinio mokymo įstatymo koncepciją. Profesinio mokymo įstatymas įtvirtins profesinio mokymo sistemos sandarą, profesinio mokymo procesų organizavimą ir nuostatas dėl profesinio mokymo finansavimo. Taip pat įstatymas reglamentuos valstybinių, savivaldybių ir nevalstybinių profesinį mokymą vykdančių įstaigų, profesinių sąjungų ir darbdavių veiklą pirminio ir tęstinio profesinio mokymo srityje.

Parengti ir 2004 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro

įsakymu Nr. A1-278 patvirtinti Ekspertizės vykdyti darbo rinkos profesinio mokymo programas atlikimo tvarkos aprašas ir Darbo rinkos profesinio mokymo programų atitikties sąrašas. Šis tvarkos aprašas nustato ekspertizės vykdyti darbo rinkos profesinio mokymo programas atlikimo, ekspertizės akto mokykloms, kitoms įstaigoms, įmonėms, organizacijoms išdavimo tvarką.

Siekiant pritraukti daugiau žmonių į darbo rinką bei daugiau ir veiksmingiau investuoti į žmogiškuosius išteklius bei mokymąsi visą gyvenimą, kartu su Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija parengta Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija ir jos įgyvendinimo veiksmų planas (patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. kovo 26 d. įsakymu Nr. ISAK-433/A1-83) bei Profesinio orientavimo strategijos įgyvendinimo planas (patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. kovo 23 d. Nr. ISAK-415/A1-71).

Aktyvios darbo rinkos politikos įgyvendinimo priemonėms įgyvendinti buvo ieškoma naujų būdų ir galimybių. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare atsivėrė naujos galimybės žmonių išteklių plėtrai. Ypač daug dėmesio buvo skiriama mokymo ir konsultavimo kokybei garantuoti. Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bendradarbiaujant su Švietimo ir mokslo ministerijos Specialistų rengimo departamentu, Profesinio mokymo metodikos centru buvo parengti nacionalinės kvalifikacijų sistemos apmatai. Jais remiantis buvo parengtas valstybinės svarbos projektas „Nacionalinės kvalifikacijų sistemos kūrimas“. Šio trejų metų trukmės projekto tikslas – sukurti vieningą ir skaidrią kvalifikacijų sistemą, apimančią visus kvalifikacijų lygmenis, laiduojančią pereinamumą tarp lygių, užtikrinančią kvalifikacijos įgijimo kelių įvairovę, sudarančią galimybę lanksčiai reaguoti į besikeičiančios aplinkos reikalavimus. Šio projekto uždaviniai:

1. Sukurti Nacionalinės kvalifikacijų sistemos modelį;
2. Remiantis kvalifikacijų sistemos modeliu parengti kvalifikacijų aprašus pasirinktuose ekonominės veiklos sektoriuose;
3. Parengti žmonių išteklius, reikalingus nacionalinei kvalifikacijų sistemai diegti.

Numatoma, kad sukūrus Nacionalinę kvalifikacijų sistemą:

- kvalifikacijos labiau atitiks šalies ūkio reikmes;
- profesinių ir aukštųjų mokyklų absolventai bus geriau pasirengę profesinei veiklai;
- bus sudarytos prielaidos profesinėms kvalifikacijoms pripažinti kitose ES šalyse;
- bus sudarytos prielaidos kvalifikacijos tobulinimui formalizuoti;
- suaktyvės mokymasis visą gyvenimą;
- bus tikslingiau panaudojami profesinio rengimo išteklių;
- pagerės profesinio rengimo valdymas.

Siekiant garantuoti švietimo ir mokslo bei socialinės apsaugos ir darbo ministrų 2004 m. patvirtintame Profesinio orientavimo strategijos įgyvendinimo plane numatytų priemonių įgyvendinimą bei pritraukti reikiamus žmogiškuosius ir finansinius išteklius, Europos Sąjungos socialiniam fondui parengtas projektas „Profesinio orientavimo sistemos sukūrimas ir diegimas“, kurio pareiškėjas – Švietimo ir mokslo ministerija, partneris - Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Projekto tikslas - Lietuvoje sukurti profesinio orientavimo sistemą, kurią sudarytų profesinio informavimo ir profesinio konsultavimo posistemės, už kurią atsakinga Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba. Projekto konsultavimo posistemės uždaviniai: tobulinti profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemos modelį; atlikti poreikių ir galimybių analizę; steigti profesinio orientavimo centrus savivaldybėse; plėtoti profesinio orientavimo ir konsultavimo specialistų rengimo sistemą; kurti ir tobulinti profesinio konsultavimo metodus ir priemones; sukurti profesinio orientavimo ir konsultavimo kokybės užtikrinimo sistemos modelį.

Įgyvendinus minėtą projektą, bus pasiekti tokie rezultatai:

- išanalizuota situacija šalyje, įvertinta Europos Sąjungos šalių patirtis, parengti siūlymai bei rekomendacijos dėl profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemos tobulinimo Lietuvoje;
- parengtas profesinio orientavimo centrų tinklo kūrimo projektas;
- parengti profesijos konsultanto profesijos bei rengimo standartai, paslaugų teikimo bei aprūpinimo standartai, metodinės rekomendacijos profesinio orientavimo specialistams;

- sukurtas profesinio orientavimo ir konsultavimo kokybės užtikrinimo sistemos modelis – parengtos akreditavimo, veiklos kokybės vertinimo metodikos, parengti vertintojai;
- parengtos ir išbandytos profesinio orientavimo programos „iškritusiems“ iš švietimo sistemos asmenims, parengti ir Lietuvai standartizuoti trys testai.

Pastaraisiais metais atsiskleidė naujos tendencijos darbo rinkoje – pradėjo trūkti kvalifikuotų darbuotojų ir padidėjo darbdavių reikalavimai profesinio rengimo kokybei. Todėl daug dėmesio buvo skirta profesinio mokymo programoms tobulinti bei joms pritaikyti prie darbo rinkos poreikių. Profesinio konsultavimo srityje buvo diegiamos naujos konsultavimo metodikos ir plečiamas konsultavimo prieinamumas: įdiegta internetinė profesinio konsultavimo programa, prieinama visiems vartotojams.

2004 metais buvo pradėta pertvarkyti darbo rinkos mokymo centrus į viešąsias įstaigas. Organizaciniai ir valdymo pakeitimai buvo vykdomi ne nutraukiant mokymo ir konsultavimo proceso.

2.1.3.2. Profesinis mokymas

2004 metais penkiolikoje darbo rinkos mokymo centrų mokėsi 28,1 tūkst. asmenų, iš jų 281 asmuo kvalifikaciją įgijo laikydamas egzaminą externu.

Darbo biržos siūsti bedarbiai ir asmenys, įspėti apie atleidimą, sudarė didžiausią besimokiusių dalį – 57,5 procento.

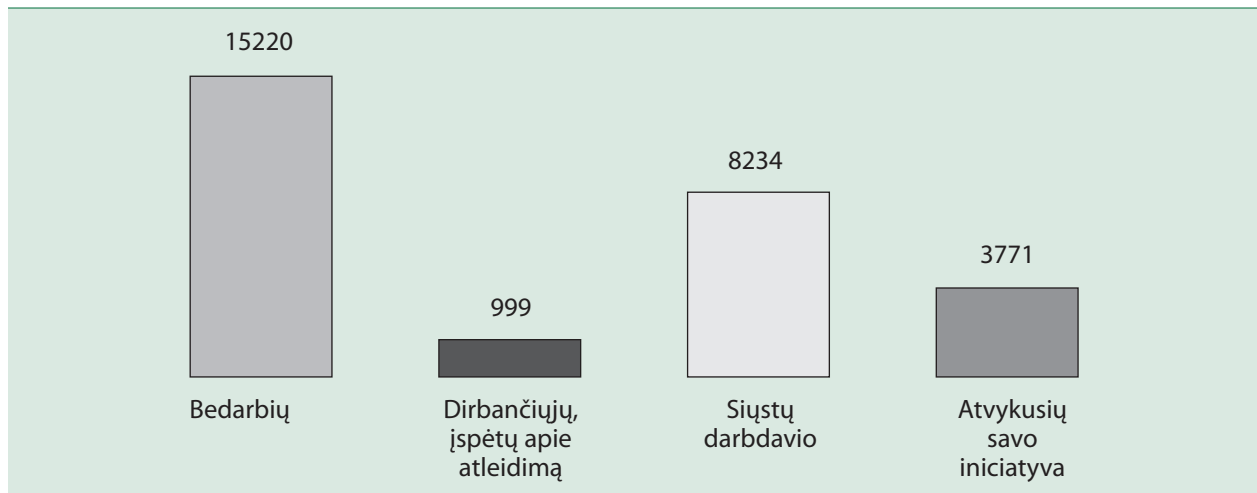
Formaliojo mokymo programas baigė 16,2 tūkst. asmenų, iš jų pirmo lygio profesinę kvalifikaciją įgijo 2,9 tūkst., antro lygio - 8,2 tūkst., pagal darbų saugos ir sveikatos bei atestavimo mokymo programas mokėsi 5,1 tūkst. asmenų. Dvi profesines kvalifikacijas mokymosi metu įgijo 2,3 tūkst. asmenų. Pagal neformaliojo mokymo programas mokėsi 5,2 tūkst., žinias ir įgūdžius atnaujino bei susipažino su profesija 6,7 tūkst. asmenų.

Bendra mokymo trukmė - 11,45 mln. valandų, t.y. vidutiniškai 413 valandų vienam asmeniui.

Darbo rinkos profesinio mokymo programų kūrimas

2004 metų pabaigoje Valstybiniame studijų ir mokymo programų registre užregistruota per 400, o Darbo rinkos neformaliojo profesinio mokymo programų sąvade – per 470 mokymo progra-

Mokyta asmenų 2004 m.

2.1.3.2.-1 iliustracija

mų. 2004 metais parengtos 289 naujos mokymo programos:

- 34 formaliojo mokymo, iš jų: 8 suteikiančios II lygio, 3 suteikiančios I lygio profesinę kvalifikaciją, 20 programų skirtos asmenims, eksploatuojantiems ir prižiūrintiems potencialiai pavojingus įrenginius, 3 suteikiančios teisę atlikti tam tikrus darbus ar vykdyti funkcijas;
- 253 neformaliojo profesinio mokymo programos;
- 2 žinių ir įgūdžių atnaujinimo priemonės (ilgalaikiams bedarbiams).

Naujų mokymo ir konsultavimo formų ir metodų diegimas

2004 metais sukurta ir metų pabaigoje įdiegta nauja Konsultavimo ir testavimo informacinė sistema, apimanti Elektroninės valdžios paslaugas, integruotas į Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos tinklalapį www.darborinka.lt bei teikiamas teritorinėse darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybose.

Konsultavimo ir testavimo informacinė sistema skirta kiekvienam, besirenkančiam profesiją, norinčiam ją įgyti ar persikvalifikuoti, ieškančiam darbo.

Įstaigų pasirengimo vykdyti darbo rinkos profesinio mokymo programas vertinimas (ekspertizė)

Remiantis ekspertų darbo grupių išvadomis, 2004 metais parengtos 86 rekomendacijos Švietimo

ir mokslo ministerijai dėl licencijos mokyti išdavimo įmonėms, organizacijoms, švietimo įstaigoms (toliau – įstaigos):

- 24 – išduoti licenciją mokyti pagal darbo rinkos profesinio mokymo programas;
- 58 – išduoti kartotinę licenciją mokyti;
- 3 – perregistruoti licenciją mokyti.

2004 pabaigoje licenciją vykdyti darbo rinkos profesinio mokymo programas turėjo 261 įstaiga: 14 darbo rinkos mokymo centrų, 87 švietimo įstaigos, 8 valstybės įmonės, 20 akcinių bendrovių, 70 uždarytų akcinių bendrovių, 25 individualios įmonės, 37 organizacijos. Informacija apie jas bei jų vykdomas darbo rinkos profesinio mokymo programas tvarkoma kompiuterinėje duomenų bazėje ir prieinama visiems interneto vartotojams Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos svetainėje www.darborinka.lt.

Mokymo organizavimas, mokymo programų vykdymo kokybės priežiūra

Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos teritoriniai padaliniai – teritorinės mokymo ir konsultavimo tarnybos 2004 metais 96 mokymo įstaigose patikrino 292 mokymo programų įgyvendinimo kokybę. Švietimo ir mokslo ministerijai priklausančiose mokymo įstaigose patikrinta 85, darbo rinkos mokymo centruose – 105 bei kitose įstaigose – 102 mokymo programų įgyvendinimo kokybę.

Pagal Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento 2.4. priemonę parengtas projektas „Vieningos pirminio ir tęstinio

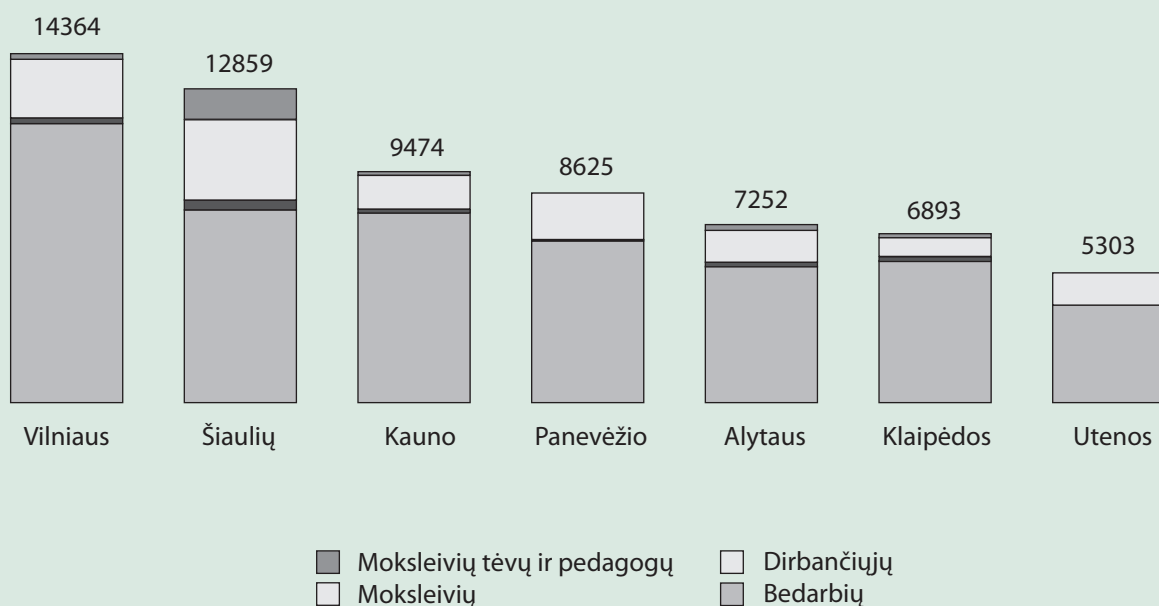
profesinio mokymo kokybės užtikrinimo sistemos sukūrimas ir įdiegimas". Projekto pareiškėjas – Profesinio mokymo metodikos centras, partneris – Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba. Bendrasis projekto tikslas – sukurti vieningą pirminio (jaunimo) ir tęstinio (suaugusiųjų) profesinio mokymo kokybės užtikrinimo sistemą, atitinkančią ES strategines nuostatas ir sudarančią prielaidas mokymo kokybei nuolat tobulinti

siekiant, kad rengiamų specialistų kvalifikacija maksimaliai atitiktų besikeičiančius šalies ūkio poreikius.

2.1.3.3. Profesinis konsultavimas

2004 metais septyniose teritorinėse darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybose konsultuota 64,2 tūkst. asmenų.

Konsultuotva asmenų 2004 metais teritorinėse darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybose

2.1.3.3.-1 iliustracija

Bedarbių konsultuota daugiausia. Pusė jų – ilgalaikiai, beveik kas ketvirtas – jaunas asmuo iki 25 m. Individualiai konsultuota 31,3 tūkst. asmenų, jiems suteikta 37,5 tūkst. individualių konsultacijų, kurių bendra trukmė – 47,2 tūkst. valandų. Profesijos pasirinkimo klausimais konsultuota 11,3 tūkst., atrankoje į profesinio mokymo programas dalyvavo 19,9 tūkst. asmenų. Grupiniuose užsiėmimuose konsultuota 33 tūkst. asmenų (vidutiniškai po 12,5 asmens grupėje). Aktyvios darbo paieškos ir darbo gebėjimų ugdymo programose dalyvavo 10,0 tūkst., motyvacijos didinimo – 6,6 tūkst., aktyvinimo darbo rinkoje – 12,3 tūkst., psichologinio švietimo – 4 tūkst. asmenų. Darbo galimybių programoje dalyvavo 157 asmenys.

Aktyvios darbo paieškos ir darbo gebėjimų ugdymo programų kūrimas

Per 2004 metus sukurtos dvi naujos programos moksleiviams: „Aš renkuosi karjerą“, kurios tikslas - skatinti dalyvius pažinti save, atskleisti jų privalumus bei su ateities karjera susijusius lūkesčius, taip pat analizuoti profesijų pasaulį, padedant jiems atsakingai pasirinkti profesiją bei programa „Kaip tapti lyderiu“. Bendrojo lavinimo bei profesinio mokymo, globos namų, neįgaliųjų mokymo įstaigų socialiniams bei specialiesiems pedagogams, socialiniams darbuotojams parengta ir į Neformaliojo profesinio mokymo programų sąvadą įtraukta bendrųjų kompetencijų ugdymo programa „Mokytojo kompetencija ugdyti profesio-

nės karjeros planavimo įgūdžius“ bei „Savęs pažinimas ir motyvavimas sėkmei“. Parengtos keturios konsultavimo programos moterims, praradusioms ryšį su darbo rinka: „Bendravimo įgūdžių lavinimas socialiai pažeidžiamiesiems asmenims“, „Pasitikėjimo savimi ugdymas“, „Pasitikėjimo savimi ir prisitaikymo prie pokyčių ugdymas“, „Asmeninių galimybių ir vidinių rezervų atskleidimas“. Pastaroji programa pritaikyta neįgaliesiems bei dirbantiesiems.

2.1.3.4. Įvairių socialinių ir demografinių grupių bei labiausiai socialiai pažeidžiamų asmenų integravimas į darbo rinką

2004 m. konsultuota 1,3 tūkst. neįgaliųjų, iš jų - 0,5 tūkst. individualiai, 0,8 tūkst. dalyvavo grupinio darbo programose. Profesinę kvalifikaciją įgijo 162 neįgalieji – gerokai daugiau nei ankstesniais metais (2003 m. – 26). Iš viso neįgaliesiems Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba yra pritaikiusi 69 mokymo programas (11 mokymo programų – 2004 metais). Iš jų - 37 nuotolinio mokymo programas, kurios taikomos Klaipėdos ir Utenos darbo rinkos mokymo centruose. Parengtas projektas „Neįgaliųjų asmenų integracijos į darbo rinką plėtra“ Europos socialinio fondo paramai gauti pagal Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento 2.3 priemonę bei projektas „Darbo rinkos mokymo tinklo infrastruktūros plėtra neįgaliųjų profesinės reabilitacijos poreikių tenkinimui“ Europos regioninės plėtros fondo paramai gauti pagal 2004-2006 m. Lietuvos bendrojo programavimo dokumento 1.5 priemonę.

Per 2004 metus konsultuota 24,2 tūkst. ilgalaikių bedarbių (9,9 tūkst. individualiai bei 14,3 tūkst. grupėse). Iš jų - vykdam „Ilgalaikių bedarbių profesinių žinių ir praktinių įgūdžių atnaujinimo priemonės“ motyvacijos didinimo užsėmimuose dalyvavo 6,6 tūkst., atrankoje į žinių ir įgūdžių atnaujinimo bei pažintines mokymo priemones 5,9 tūkst. ilgalaikių bedarbių. Mokymo kursuose dalyvavo 8,0 tūkst. ilgalaikių bedarbių: 1,5 tūkst. formaliojo, 0,2 tūkst. neformaliojo darbo rinkos profesinio mokymo kursuose bei vykdam „Ilgalaikių bedarbių profesinių žinių ir praktinių įgūdžių atnaujinimo priemones“ - 5,1 tūkst. pažintinėse, 1,2 tūkst. žinių ir įgūdžių atnaujinimo priemonėse. Iš viso Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba yra parengusi 38 mokymo priemones (programas) ilgalaiikiams bedarbiams - 15 pažintinių bei 23 ži-

nių ir įgūdžių atnaujinimo, iš jų 2 žinių ir įgūdžių atnaujinimo priemonės parengtos 2004 metais. Priemonės (programos) apima šias ūkinės veiklos sritis – aptarnavimo ir paslaugų, statybos, metalo ir medžio apdirbimo, administravimo ir darbo organizavimo, darbo kompiuteriu, socialinių ir kultūros darbuotojų veiklą.

2004 metais konsultuoti 306 bei profesines kvalifikacijas įgijo 162 nuteistieji. Jiems parengtos 2 neformaliojo mokymo programos nuteistiesiems – apdailininko ir automobilių kėbulų taisytojo. Parengtas projektas „Nuteistųjų socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymas integruojantis į darbo rinką“ Europos socialinio fondo paramai gauti pagal Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento 2.3 priemonę „Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija“.

Per metus konsultuoti 66 grįžę iš įkalinimo įstaigų asmenys. Bendradarbiaudama su Kalėjimų departamento Šiaulių regiono pataisos inspekcija, Šiaulių tarnyba 13 asmenų, grįžusių iš pataisos įstaigų, pasiūlė profesines konsultacijas ir psichologinio švietimo programas. Grįžę iš įkalinimo įstaigų asmenys pirmenybę teikė individualioms konsultacijoms.

2004 m. konsultuota 12,0 tūkst. bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių, iš jų - 5,3 tūkst. individualiai, 6,7 tūkst. dalyvavo grupinio darbo programose. Moksleivius domina mokymosi profilio pasirinkimas, profesinis kryptingumas, asmeninės savybės, bendrieji gebėjimai, informacija apie mokymosi įstaigas, profesijas, konkursus stojant į aukštąsias ir kitas mokyklas, studijų galimybes užsienyje. Tėvus ir mokytojus, kurių konsultuota 1,9 tūkst., labiausiai domino vaikų polinkiai, gebėjimai, informacija apie moksleivių bei specialiųjų poreikių moksleivių studijų, profesijos įsigijimo galimybes. Moksleiviams bei pedagogams parengtos 4 konsultavimo ir bendrųjų gebėjimų ugdymo programos.

Konsultuoti 29 romų tautybės asmenys. Darbo klubų užsėmimuose dalyvavo 21, ilgalaikių bedarbių motyvacinėse priemonėse „Psichologinis pasirengimas aktyviai darbo paieškai“ 7.

Vykdam Prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų psichologinės reabilitacijos, profesinio orientavimo ir užimtumo 2003-2004 m. programą, veikla vykdyta šiomis kryptimis:

- konsultantų parengimas programai vykdyti;
- bendradarbiavimas su socialiniais partneriais;

- visuomenės informavimas apie programos vykdymą ir konsultavimo paslaugas aukoms regioninėje spaudoje;
- šviečiamoji bei prevencinė veikla;
- prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų profesinis bei psichologinis konsultavimas.

Per 2004 metus konsultuota 31 klientė. Iš jų 20 buvo nusiųstos konsultacijai socialinių partnerių – Caritas organizacijų ar socialinės paramos centrų, 11 kreipėsi dėl konsultacijos pačios sužinojusios apie tokią galimybę.

2004 metais Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyboje buvo padidintos galimybės integruotis į darbo rinką 14,6 tūkst. jaunų bedarbių – profesines kvalifikacijas įgijo 3,3 tūkst., konsultuota 11,3 tūkst. Daugiausia mokyta neturinčių profesinio pasirengimo – 2,8 tūkst. Pirmą kartą pradedančiųjų darbinę veiklą mokyta 1,3 tūkst.

2004 metais moterų konsultuota 30,8 tūkst., arba 61,2 proc. nuo bendro konsultuotų asmenų skaičiaus. Profesinę kvalifikaciją įgijo bei kėlė 11,1 tūkst. arba 39,6 proc. nuo bendro visų besimokiusių skaičiaus. Bedarbių moterų konsultuota ir mokyta daugiau nei vyrų: moterų mokyta 9,1 tūkst. ir konsultuota 30,1 tūkst., vyrų – 6,2 tūkst. ir 19,3 tūkst. Parengtos 4 konsultavimo programos moterims, praradusioms ryšį su darbo rinka.

2.1.3.5. Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos struktūros pokyčiai

2004 metais 6 darbo rinkos mokymo centrai (iš 14) - Vilniaus Jeruzalės, Vilniaus Žirmūnų, Vilniaus Naujininkų, Klaipėdos, Šiaulių ir Alytaus iš uždarų akcinių bendrovių pertvarkyti į viešąsias įstaigas. Didinant darbo rinkos profesinio mokymo ir konsultavimo prieinamumą, 2004 metais įsteigta Utenos darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnyba su Ignalinos poskyriu. Šiaulių darbo rinkos mokymo tarnyboje įsteigtas Akmenės poskyris ir Kuršėnų punktas, Klaipėdos darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnyboje - Tauragės poskyris.

Paskelbtas konkursas (PHARE Project Preparation Facility) dėl reikalingų dokumentų investiciniam projektui, skirtam Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos mokymo ir konsultavimo sistemai restruktūrizuoti į regioninius darbo rinkos mokymo ir konsultavimo centrus, kuris bus finansuojamas iš Europos regioninės plėtros fondo, parengimo paslaugų pirkimo. Parengta konkurso techninė dokumentacija.

2.1.3.6. Dalyvavimas ES paramos projektuose ir programose

Lietuvos darbo rinkos profesinio mokymo ir konsultavimo plėtra įmanoma tik atsižvelgiant į Europos Sąjungos ir kitose šalyse vykstančius procesus, perimant ir keičiantis patirtimi diegiant naujus mokymo ir konsultavimo metodus, programas, tobulinant darbo su įvairiomis socialiai atskirtomis žmonių grupėmis įgūdžius, atnaujinant mokymo ir konsultavimo bazę, tobulinant žmogiškuosius bei pritraukiant finansinius išteklius. Įstojus į Europos Sąjungą, atsivėrė galimybė struktūrinių fondų pagalba kurti bei tobulinti profesinio mokymo ir konsultavimo sistemas, laiduojančias kvalifikacijų atitikimą darbo rinkos poreikiams, jų pripažinimą bei mokymo kokybę. Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba 2004 metais vykdė, rengė ir dalyvavo rengiant 54 projektus Europos Sąjungos paramai gauti. Parengti 39 nauji projektai: iš jų 24 pradėti vykdyti, 10 projektų, skirtų gauti struktūrinių fondų paramą, yra vertinimo stadijoje, 5 negavo finansavimo. Tęsti 11, baigti 4 projektai. 2004 metais vykdytų projektų vertė buvo 3,4 mln. litų.

2004 metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija įgyvendino valstybinę darbo rinkos profesinio mokymo politiką, užtikrino darbo rinkos profesinio mokymo sistemos funkcionavimą ir tobulinimą, darbo rinkos žmogiškųjų išteklių politikos strategijos rengimą ir įgyvendinimą bei koordinavo reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimą, siekdama prisidėti prie dinamiškos ir konkurencingos ekonomikos kūrimo - svarbiausio Europos vadovų taryboje Lisabonoje suformuoto plėtros tikslo įgyvendinimo.

2.1.4. LYGIOS GALIMYBĖS DARBO RINKOJE

Viena darnios visuomenės sukūrimo sąlygų yra vienodų galimybių sudarymas visiems visuomenės nariams lygiomis sąlygomis dalyvauti darbo rinkoje ir taip užsidirbti savo pragyvenimui. Todėl valstybės vaidmuo skirtas nustatyti, kuriems visuomenės nariams sunkiausia įsitvirtinti darbo rinkoje, t.y. pasirengti darbui, įsidarbinti bei išlikti darbe, taip pat numatyti efektyvias priemones tokių asmenų įsidarbinimo galimybės didinti.

Siekiant sudaryti vienodas sąlygas visiems dalyvauti darbo rinkoje, reikia teisinio pagrindo, taip pat papildomų politikos priemonių šalinti trukdy-

mus integruotis į darbo rinką, t.y. įvairios programinės priemonės, visuomenės informavimas ir pan.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nuostatos buvo sėkmingai taikomos siekiant užtikrinti lygias moterų ir vyrų galimybes vienodomis sąlygomis aktyviai dalyvauti darbo rinkoje, įgyti išsilavinimą bei norimą specialybę. Siekiant uždrausti diskriminaciją dėl negalios, amžiaus, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų užimtumo, švietimo ir profesinio mokymo srityse, 2003 metų pabaigoje Seimas priėmė Lygių galimybių įstatymą (įsigaliojo nuo 2005 m. sausio 1 d.). 2004 metų viduryje priimtas Socialinių įmonių įstatymas suteikia teisę darbdaviams steigti socialines įmones ir gauti valstybės pagalbą įdarbinant sunkiai į darbo rinką įsiliejančius asmenis.

2.1.4.1. Socialinės įmonės

Visų gyventojų užimtumo ir įsidarbinimo problema šiandien yra ypač svarbi ir reikalaujanti ypatingo dėmesio. Dėl demografinės situacijos mažėjant užimtųjų skaičiui, svarbu ieškoti įvairių būdų, kaip kuo daugiau gyventojų įtraukti ir išlaikyti darbe, kokias sudaryti sąlygas visiems asmenims atsiskleisti darbe.

Socialinių įmonių įstatymą subrandino poreikis spręsti susikaupusias nedarbo problemas. Daugumą bedarbių, įsiregistravusių darbo biržose, sudarė ilgalaikiai bedarbiai, žemas neįgaliųjų bei priešpensinio amžiaus gyventojų užimtumo lygis bei kitos aplinkybės. Aštrėjant konkurencijai rinkoje, įmonėms, turinčioms nemažai neįgalių darbuotojų, tapo vis sunkiau išsilaikyti rinkose. Tokioms įmonėms dažnai susidarydavo skolos, joms bankai neteikė paskolų įrangai atnaujinti ir pan. Nebuvo nustatytų aiškių kriterijų, kuriais remiantis įmonė galėtų būti laikoma valstybės remtina. Pagal skirtingus įstatymus numatyta skirtinga valstybės pagalba neįgaliųjų įmonėms buvo teikiama skirtingomis sąlygomis. Kai kurios neįgaliųjų organizacijoms priklausančios įmonės buvo valstybės remiamos nepriklausomai nuo to, kiek neįgaliųjų dirbo šiose įmonėse.

Įvairios galiojusios mokesčių lengvatos ūkio subjektams buvo panaikintos iki narystės Europos Sąjungoje pradžios siekiant suderinti galiojančių įstatymų nuostatas su Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimais dėl vienodų konkurencijos sąlygų. Pridėtinės vertės mokesčio lengvata, sudariusi di-

džiausią valstybės paramos neįgaliųjų organizacijų įmonėms dalį, panaikinta nuo 2004 m. gegužės 1 d.

Siekiant nustatyti aiškią valstybės pagalbos neįgaliųjų įmonėms sistemą, taip pat skatinti darbdavius įdarbinti sunkiai į darbo rinką įsiliejančius asmenis, buvo parengtas ir 2004 metų viduryje priimtas Socialinių įmonių įstatymas.

Įstatyme įtvirtinta socialinės įmonės samprata ir nustatytos socialinės įmonės statuso įgijimo sąlygos, tikslinės asmenų grupės, kurias įdarbinusios įmonės įgyja teisę gauti valstybės pagalbą. Šiame įstatyme taip pat nustatomos socialinių įmonių teisės ir pareigos, darbo santykių socialinėse įmonėse ypatumai, reglamentuojama valstybės parama socialinėms įmonėms, šių įmonių kontrolė.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, įgyvendindama Socialinių įmonių įstatymą, 2004 m. liepos 7 d. nutarimu įgaliojo Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją parengti ir patvirtinti Socialinių įmonių įstatymo įgyvendinimui reikalingus teisės aktus. Iki 2004 m. gruodžio 15 d. buvo patvirtinti visi numatyti reikalingi teisės aktai.

Pagal Socialinių įmonių įstatymą, socialinė įmonė tai Socialinių įmonių įstatymo ir jį įgyvendinančių teisės aktų nustatyta tvarka socialinės įmonės statusą įgijęs bet kokios teisinės formos juridinis asmuo, tenkinantis šias sąlygas:

- tai savarankiška smulki ar vidutinė įmonė, atitinkanti Smulkaus ir vidutinio verslo įstatyme nustatytus reikalavimus smulkaus ir vidutinio verslo subjektams;
- tikslinėms grupėms priklausančių darbuotojų ne mažiau kaip 40 procentų ir šių darbuotojų skaičius ne mažesnis kaip 4. Tikslinėms grupėms priklausančių darbuotojų dalies nuo vidutinio sąrašuose esančių darbuotojų skaičiaus apskaičiavimo tvarkos aprašas patvirtintas socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. rugsėjo 29 d. įsakymu Nr. A1-225;
- užsiima darbuotojų darbinį ir socialinių įgūdžių lavinimu bei socialine integracija;
- pajamos iš socialinių įmonių neremtinės veiklos sudaro ne daugiau kaip 20 procentų. Socialinių įmonių neremtinės veiklos rūšių sąrašas patvirtintas socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. A1-182¹.

¹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. lapkričio 29 d. nutarimu Nr. 1501 (Žin. 2004, Nr. 173-6399) šis sąrašas patvirtintas iš naujo.

Neįgaliųjų socialinė įmonė turi socialinės įmonės požymius, tačiau joje neįgalieji, turintys I ar II invalidumo grupę arba vidutinį neįgalumo lygį, ar neįgalieji, kuriems nustatytas 30–55 procentų darbingumo lygis, turi sudaryti ne mažiau kaip 40 procentų metinio vidutinio sąrašuose esančių darbuotojų skaičiaus, kiti neįgalieji – ne mažiau kaip 10 procentų. Neįgaliųjų socialinės įmonės gali turėti daugiau papildomų kaštų, susidarančių dėl to, kad šiose įmonėse dirba neįgalieji. Todėl šioms įmonėms numatyta daugiau valstybės pagalbos rūšių.

Socialinėse įmonėse anksčiau nurodytą dalį metinio vidutinio visų įmonėje dirbančių darbuotojų skaičiaus turi sudaryti asmenys iš šių tikslinių grupių: neįgalieji, turintys 30-55 proc. darbingumą, vidutinį neįgalumo lygį arba I, II ar III invalidumo grupę, ilgalaikiai bedarbiai, asmenys, kuriems iki senatvės pensijos likę ne daugiau 5 metai, motina arba tėvas, viena (-as) faktiškai prižiūrintis vaiką iki 8 metų bei grįžę iš laisvės atėmimo vietų (išbuvę ne trumpiau kaip 6 mėn.). Visiems bent vienai tikslinei grupei priklausantiems asmenims, išskyrus neįgaliuosius, prieš įsidarbinant socialinėse įmonėse tam tikrą laiko tarpą privaloma registruotis darbo biržoje.

Teritorinės darbo biržos Socialinių įmonių įstatymu yra įpareigotos parengti informaciją socialinės įmonės statuso siekiantiems ar jį turintiems juridiniams asmenims apie darbo biržoje įregistruotus tikslinėms grupėms priklausančius asmenis, jeigu tokios informacijos pageidaujama. Neįgalieji socialinėse įmonėse gali įsidarbinti savarankiškai. Tikslinėms grupėms priklausančių asmenų (išskyrus neįgaliuosius) įdarbinimo rėmimas socialinėse įmonėse tęsiasi vienerius metus. Savivaldybės ir teritorinės darbo biržos turi teisę teikti rekomendacijas socialinei įmonei dėl konkrečių asmenų, priklausančių tikslinėms grupėms, įdarbinimo.

Socialinės įmonės statusas suteikiamas bet kokios teisinės formos juridiniams asmenims vadovaujantis Socialinės įmonės statuso suteikimo juridiniams asmenims tvarkos aprašu². Socialinės įmonės statuso siekiantis juridinis asmuo privalo nurodyti, kad jis:

- 1) yra įregistruotas juridinių asmenų registre;
- 2) įsipareigoja vykdyti veiklą, susijusią su tikslinėms grupėms priklausančių asmenų įdarbi-

nimu bei lavinti jų darbinius ir socialinius įgūdžius, vykdyti jų socialinę integraciją; socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu³ patvirtintas Tikslinėms grupėms priklausančių asmenų socialinių įgūdžių lavinimo bei socialinės integracijos priemonių plano struktūros aprašą ir šio plano vertinimo kriterijų sąrašas:

3) vykdo ir numato vykdyti ūkinę veiklą, kuri užtikrins jam finansinį stabilumą. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu⁴ patvirtinta Socialinių įmonių veiklos (verslo) plano struktūra ir šio plano vertinimo kriterijų sąrašas;

4) neturi įsiskolinimų Valstybinio socialinio draudimo ir sveikatos draudimo fondams, valstybės ir savivaldybių biudžetams;

5) turi pastatus, žemę ar kitą turtą, reikalingą darbo vietai steigti ar pritaikyti.

Darbo santykių ir darbo apmokėjimo ypatumai

Darbo sutartis su tikslinei grupei priklausančiu darbuotoju turi būti sudaryta ne trumpesniau kaip 12 mėnesių laikotarpiui. Tokia nuostata siekiama kuo ilgesnį laikotarpį išlaikyti tokį riboto darbingumo asmenį, kad jis įgytų būtiniausių darbo įgūdžių. Atsižvelgiant į tikslinėms grupėms priklausančių asmenų ribotą darbingumą ir nepakankamus darbo įgūdžius, tokiems darbuotojams jų pageidavimu gali būti nustatyta skirtinga kasdienio darbo (pamainos) pradžia ir pabaiga, ne visas darbo laikas Darbo kodekso nustatyta tvarka. Tikslinėms asmenų grupėms priklausantiems asmenims gali būti nustatytos mažesnės darbo normos, negu jos paprastai nustatytos analogiškiems darbuotojams, tačiau šių asmenų darbo užmokestis negali būti sumažintas. Tikslinėms grupėms priklausančių darbuotojų dalyvavimo jų darbinių ir socialinių įgūdžių lavinimo priemonėse laikas įskaitomas į jų darbo laiką ir už jį mokamas ne mažesnis kaip jų vidutinis darbo užmokestis.

Valstybės pagalbos rūšys

Socialinei įmonei gali būti skiriama šių rūšių valstybės pagalba:

- 1) darbo užmokesčio ir valstybinio socialinio draudimo įmokų dalinė kompensacija;
- 2) subsidija darbo vietoms įsteigti, neįgalių

² Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. rugsėjo 29 d. įsakymas Nr. A1-225 (Žin., 2004, Nr. 149-5434).

³ ten pat.

⁴ ten pat.

darbuotojų darbo vietoms pritaikyti ir jų darbo priemonėms įsigyti ar pritaikyti;

3) subsidija tikslinėms grupėms priklausančioms darbuotojams mokytis.

Be šių išvardytų valstybės pagalbos rūšių, neįgaliųjų socialinei įmonei gali būti skiriama papildoma šių rūšių valstybės pagalba:

1) subsidija neįgaliųjų darbuotojų darbo aplinkai, gamybinėms ir poilsio patalpoms pritaikyti;

2) subsidija papildomoms administracinėms ir transporto išlaidoms kompensuoti;

3) subsidija asistento (gestų kalbos vertėjo) išlaidoms kompensuoti.

Darbo užmokesčio ir valstybinio socialinio draudimo įmokų dalinė kompensacija skirta kompensuoti socialinei įmonei papildomas išlaidas, susijusias su tikslinėms grupėms priklausančių darbuotojų darbinį įgūdžių stoka, jų mažesniu darbo našumu ar ribotu darbingumu. Ši kompensacija socialinei įmonei mokama neterminuotai už kiekvieną neįgalų asmenį, o už kiekvieną kitą tikslinei grupei priklausančią asmenį – vienerius metus.

Kompensacija apskaičiuojama procentais nuo kiekvienam socialinėje įmonėje dirbančiam tikslinei grupei priklausančiam darbuotojui tą mėnesį apskaičiuoto visų rūšių darbo užmokesčio, tačiau neviršijant dviejų tą mėnesį galiojusių Vyriausybės patvirtintų minimalių mėnesinių algų dydžio ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotų draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokų sumos. Už kiekvieną I ar II invalidumo grupę arba vidutinį neįgalumą lygį turintį neįgalų darbuotoją ar neįgalų darbuotoją, kuriam nustatytas 30–55 procentų darbingumo lygis, skiriama kompensacija sudaro 60 procentų anksčiau nurodytos sumos. Už kiekvieną III invalidumo grupę turintį neįgalų darbuotoją ir už kiekvieną kitą tikslinei grupei priklausančią darbuotoją skiriama kompensacija sudaro 50 procentų anksčiau nurodytos sumos.

Siekiant skatinti darbdavius steigti darbo vietas ir į jas įdarbinti tikslinėms grupėms priklausančius asmenis, socialinėms įmonėms gali būti skirtos subsidijos darbo vietoms steigti. Tokia darbo vieta, kuriai įrengti skiriama valstybės pagalba, turi būti išlaikyta ne trumpiau kaip 3 metus. Skiriant subsidiją dengiama iki 70 proc. visų darbo vietai steigti reikalingų išlaidų ir iki 90 proc. išlaidų, reikalingų neįgalaus darbuotojo darbo vietai įsteigti ar pritaikyti. Subsidijos dydis vienai darbo vietai negali viršyti 40 minimalių mėnesinių algų dydžio.

Subsidijuojama išlaidų dalies dydis nustatomas ne kiekvienam pareiškėjui individualiai, bet nustatomi bendri visiems metiniai dydžiai, kuriuos tvirtina Lietuvos darbo birža, suderinusi su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Dydžiai nustatomi atsižvelgiant į pareiškėjų skaičių praėjusiais metais, į numatytų lėšų valstybės biudžete dydį ir kitus kriterijus.

Darbuotojų darbinį ar socialinių įgūdžių mokymo išlaidoms padengti gali būti skiriama subsidija. Jei mokymai bendro pobūdžio, t.y. gautos žinios gali būti plačiau panaudotos, tai išlaidos gali būti kompensuojamos didesne dalimi (iki 80 proc. išlaidų). Specialių mokymų išlaidos dengiamos mažesne dalimi (iki 45 proc. išlaidų). Konkretūs dydžiai nustatomi anksčiau minėtu būdu.

Neįgaliųjų socialinėms įmonėms numatytos papildomos valstybės pagalbos rūšys - subsidija neįgaliųjų darbuotojų darbo aplinkai, gamybinėms ir poilsio patalpoms pritaikyti (iki 70 proc.), subsidija papildomoms administracinėms ir transporto išlaidoms kompensuoti (iki 70 proc.) bei subsidija asistento (gestų kalbos vertėjo) išlaidoms kompensuoti.

Subsidijos papildomoms administracinėms išlaidoms kompensuoti paskirtis – iš dalies dengti socialinės įmonės administracines išlaidas, skirtas sudaryti sąlygas bendrauti su neįgaliaisiais ir pateikti jiems informaciją bei kitus administravimo kaštus, susidarančius dėl to, kad įmonėje dirba neįgalieji. Jeigu socialinė įmonė organizuoja joje dirbančių neįgaliųjų darbuotojų, turinčių sunkią negalią, vežimą į darbą ir iš darbo, šiai įmonei gali būti skiriama subsidija jos transporto kuro išlaidoms kompensuoti.

Sunkią negalią turintiems darbuotojams savo darbo funkcijoms atlikti dažnai reikia asistento pagalbos. Todėl neįgaliųjų socialinėms įmonėms gali būti skirta subsidija išlaidoms asistentui padengti. Subsidijos dydis sudaro 30 proc. minimalaus valandinio atlygio pagal 30-40 proc. darbingumo lygį arba I invalidumo grupę turinčių neįgaliųjų dirbtą laiką bei 20 proc. minimalaus valandinio atlygio pagal 45-55 proc. darbingumo lygį arba II invalidumo grupę turinčių neįgaliųjų dirbtą laiką.

Atsižvelgiant į ES reglamentų, reguliuojančių valstybės pagalbos teikimą įmonėms, reikalavimus, Socialinių įmonių įstatyme nustatyta, kad bendras suteiktos finansinės paramos dydis vienai įmonei per trejus iš eilės einančius metus negali viršyti 51 750 000 litų (15 mln. eurų).

Valstybės pagalbą socialinėms įmonėms

teikia teritorinės darbo biržos, vadovaudamosi tvarka, patvirtinta Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. A1-261. Kiekvienu atveju priėmus sprendimą skirti valstybės pagalbą, teritorinė darbo birža ir socialinė įmonė pasirašo sutartį dėl subsidijos išmokėjimo ir panaudojimo tvarkos. 2004 gruodžio 15 d. patvirtinta Sutarties dėl subsidijos išmokėjimo ir panaudojimo tvarkos tipinė forma.

Be anksčiau apžvelgtų valstybės pagalbos rūšių, socialinėms įmonėms papildomai yra ir kita valstybės pagalba. Pelno mokesčio įstatymo 5 straipsnyje numatyta, kad socialinėms įmonėms taikomas nulinis pelno mokesčio tarifas. Pagal Viešųjų pirkimų įstatymo 64 straipsnį, iš socialinių įmonių viešieji pirkimai gali būti atliekami supaprastinta tvarka. Tai palengvina socialinėms įmonėms paslaugas teikti bei produkciją realizuoti. Valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 13 straipsnis numato, kad valstybės ir savivaldybių turtas (patalpos) socialinėms įmonėms gali būti suteikiamas panaudos pagrindais laikinai neatlygintinai valdyti ir naudotis. Išlaidos, kurias socialinės įmonės sutaupto nemokėdamos už nuomojamas patalpas, laikomos realia valstybės pagalba.

Kaip socialinės įmonės vykdo savo įsipareigojimus ir kaip naudoja skirtas valstybės pagalbas lėšas, planinius ir neplaninius tikrinimus atlieka Lietuvos darbo birža ir teritoriniai jos skyriai, vadovaudamiesi socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu⁵ patvirtintu Socialinių įmonių patikrinimų tvarkos aprašu.

Socialinių įmonių įstatymo veiksmingumas vertinamas vykdant aktyvią šio įstatymo įgyvendinimo stebėseną. Socialinės įmonės prašomos periodiškai pateikti informaciją apie priimtų tikslinėms grupėms priklausančių asmenų skaičių, jų atleidimo iš darbo priežastis ir pan. Taip pat renkami duomenys apie socialinėse ir neįgaliųjų socialinėse įmonėse dirbančių tikslinėms grupėms priklausančių darbuotojų skaičių.

Socialinės įmonės statusą supaprastinta tvarka pereinamuoju laikotarpiu iki 2004 m. gruodžio 31 d. gavo 26 įmonės iš 29 neįgaliųjų organizacijoms priklausiusių įmonių. Socialinių įmonių įstatymo įsigaliojimo dieną (2004 m. birželio 19 d.) šiose 26 įmonėse dirbo 1500 darbuotojų, iš jų neįgaliųjų - I gr. – 129, II gr. – 445, III gr. – 91. Iš viso – 665 neįga-

lieji, t.y. per 44 procentų visų darbuotojų. 2004 m. skirta valstybės pagalba sudarė beveik 2 mln. Lt.

2.1.4.2. Moterų ir vyrų lygių galimybės

Teisinis pagrindas

Moterų ir vyrų lygių teisių gynimui užtikrinti toliau buvo tobulinami šias teises ginantys teisės aktai. Seimas 2004 m. liepos 13 d. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą papildė 2(1) straipsniu, kuriame nustatoma, kad teismuose ar kitose kompetentingose institucijose nagrinėjant fizinių asmenų skundus ir pareiškimus, taip pat asmenų ginčus dėl diskriminacijos lyties pagrindu, preziumuojama, kad tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos faktas buvo. Skundžiamas asmuo ar institucija turi įrodyti, kad lygių teisių principas nebuvo pažeistas. 2004 m. lapkričio 9 d. Seimas papildė Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą 241 straipsniu, kuriame numatyta, kad asmuo, patyręs diskriminaciją dėl lyties ar seksualinę priekabiavimą, turi teisę reikalauti iš kaltų asmenų atlyginti turtinę ir neturtinę žalą Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka.

Užimtumas

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, užimtumo srityje moterų ir vyrų padėtis skirtinga. 2004 metais 15–64 metų amžiaus moterų aktyvumas buvo 65,6 proc., o vyrų – 72,7 proc. Moterų užimtumo lygis 2004 metais 15–64 metų amžiaus grupėje buvo žemesnis už vyrų ir siekė 57,8 proc. (vyrų – 64,4 proc.). 55–59 metų amžiaus grupės moterų užimtumo lygis buvo 60,8 proc., o tos pačios amžiaus grupės vyrų užimtumo lygis siekė 69 proc., tačiau pagyvenusiu asmenų grupėje nuo 60–64 metų moterų užimtumo lygis buvo 19,2 proc., o vyrų – 45,7 proc.

Nuo 1994 metų buvęs žemesnis moterų nedarbo lygis 2004 metais viršijo vyrų nedarbo lygį. Statistikos departamento duomenimis, 2004 metais vidutinis metinis moterų nedarbo lygis buvo 11,8 proc., o vyrų – 11,0 proc.

Moterų ekonominis aktyvumas kyla, tačiau tebėra mažesnis negu vyrų. 2003 metais moterų aktyvumas buvo 66,5 proc., o vyrų – 73,1 proc. (2001 m. moterų aktyvumas sudarė 65,8 proc., o

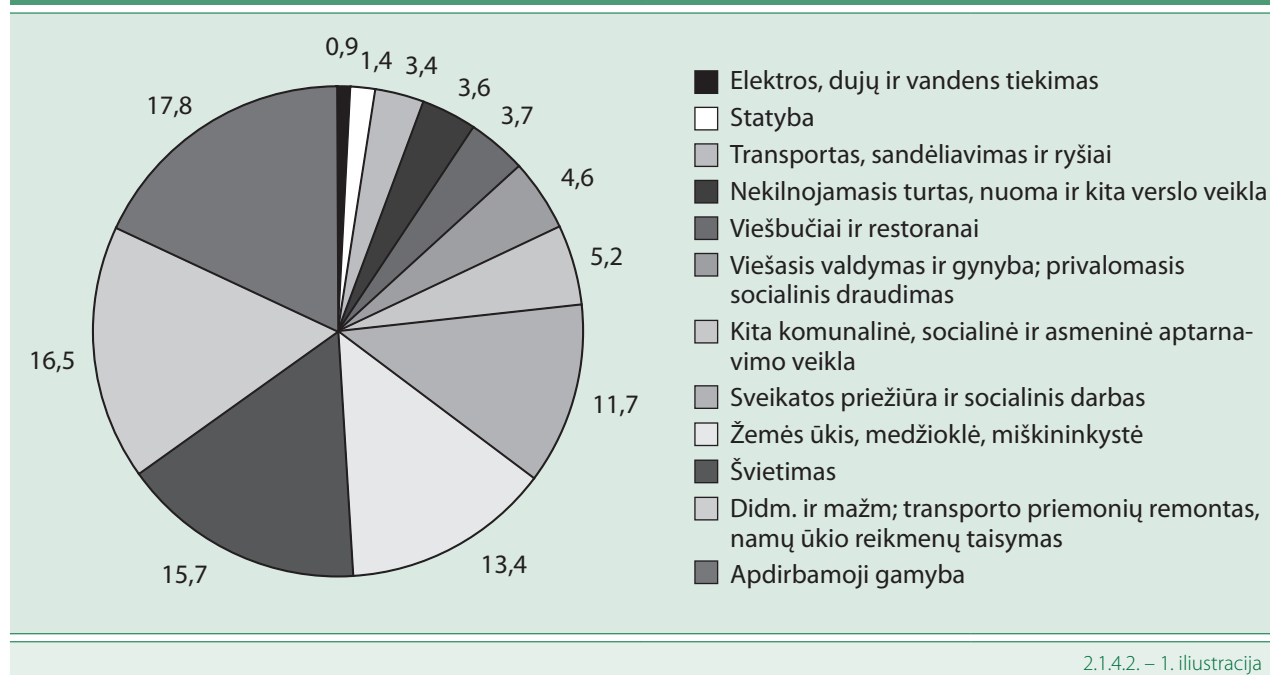
⁵ ten pat.

2002 m. – 65,7 proc.).

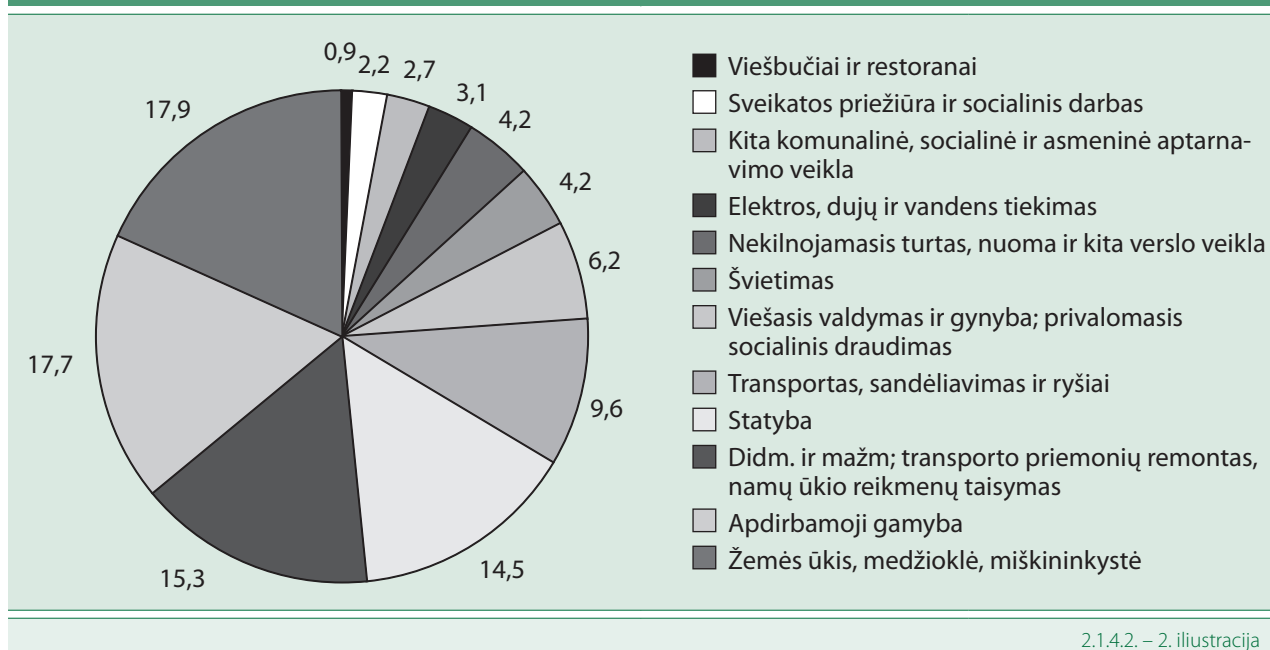
2004 metais 66,3 proc. visų užimtų moterų dirbo paslaugų (15,7 proc. – švietimo, 16,5 proc. – prekybos, transporto remonto, asmeninių ir buitinių prietaisų taisymo, 11,7 proc. – sveikatos priežiūros ir socialinio darbo) sektoriuje ir tik 18,9 proc.

– pramonės bei 13,4 proc. – žemės ūkio sektoriuose (2.1.4.2. – 1. iliustracijoje). Vyrų tais pačiais metais buvo pasiskirstę tolygiau, 46 proc. jų dirbo paslaugų sektoriuje, 21,3 proc. – pramonėje, 17,9 proc. – žemės ūkyje, ir likę – kitose ūkinės veiklos srityse (2.1.4.2. – 2. iliustracijoje).

Moterų užimtumas pagal veiklos sritis 2004 m.

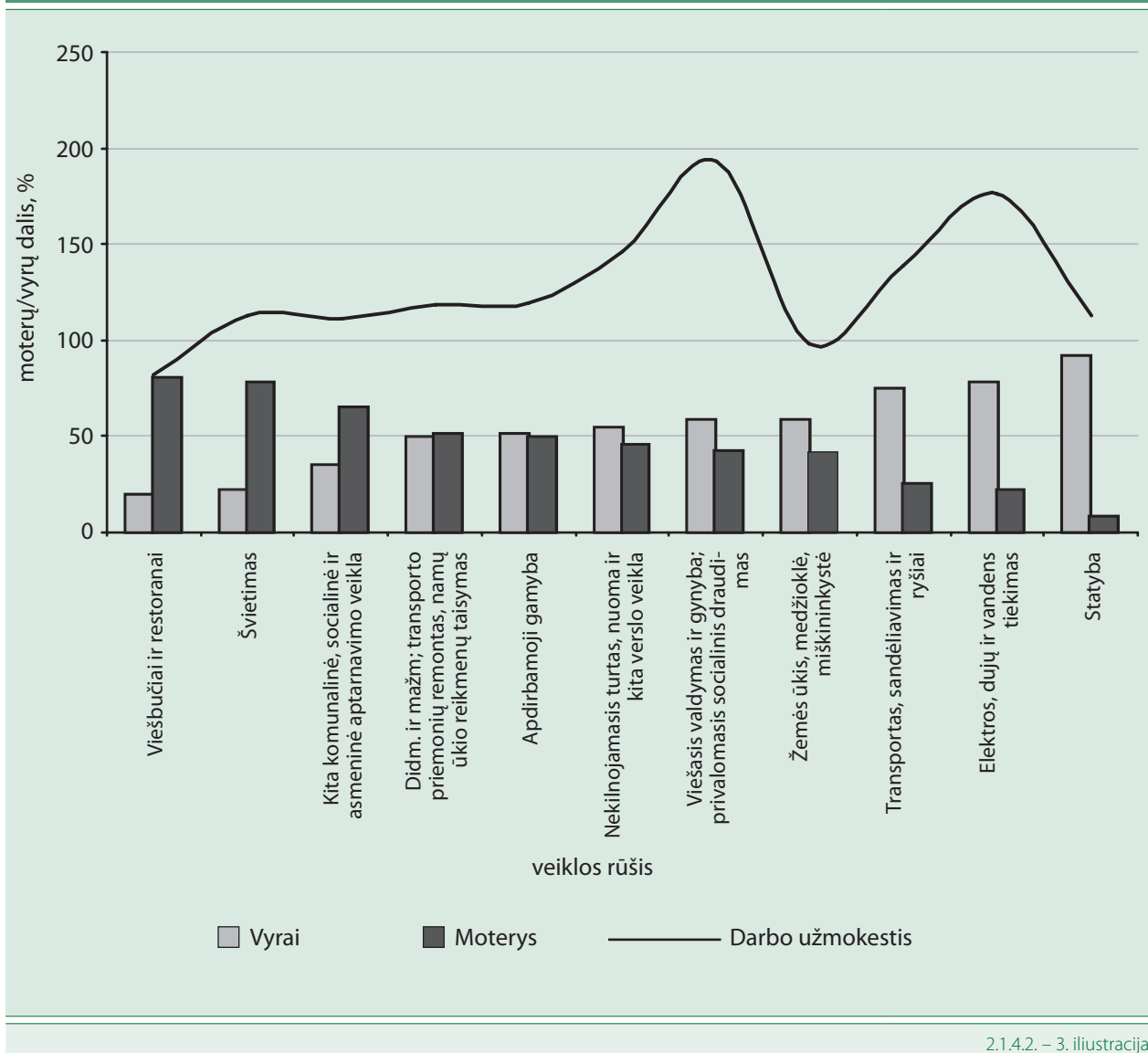
Vyrų užimtumas pagal veiklos sritis 2004 m.

Statistikos duomenys rodo (2.1.4.2. – 3. iliustracijoje), kad tuose ekonomikos sektoriuose, kuriuose dirba daugiausia moterys, atlyginimai yra kur kas mažesni negu ten, kur dirba daugiau vyrų. Ne-

paisant geresnio moterų išsilavinimo, 2004 metų IV ketvirtyje moterų atlyginimas sudarė 81,4 proc. vyrų atlyginimo. Valstybės sektoriuje šis skirtumas buvo 75,9 proc., o privačiajame sektoriuje – 81 proc.

Moterų ir vyrų pasiskirstymas pagal veiklos rūšis 2004 m.

2.1.4.2. – 3. iliustracija

Statistikos departamento kartu su Ūkio ministerija atliktų smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygų tyrimų duomenimis, tarp įmonių vadovų gausėja moterų. Antai 2000 metais moterų vadovių buvo 29,2 proc., o 2003 metais – jau 40 proc. Daugiausia moterų verslo vadovių yra 31–50 metų amžiaus grupėse. Vyrų verslininkų vyraujantis amžius yra 21–40 metų.

Švietimas ir mokslas

Besimokančių asmenų skaičius šalyje kasmet didėja. 2003–2004 mokslo metų pradžioje visuose švietimo lygmenyse mokėsi 898 927 mokiniai ir studentai. Merginos sudarė 50,9 proc. visų besimokančiųjų. Analizė rodo, kad berniukai šiek tiek lenkia mergaites pradinio ir pagrindinio ugdymo lygmenyse, tačiau vidurinio ir aukštojo išsilavi-

nimo labiau linkusios siekti merginos.

Profesinėse mokyklose merginos sudaro apie 40 proc. visų šiose mokyklose besimokančiųjų. Profesinio pasirengimo požiūriu vaikinai labiau orientuojasi į darbininkų profesijas, merginos – į tarnautojų. Nors daugiau merginų negu vaikinių įgyja aukštąjį išsilavinimą, vaikinai dažniausiai įgyja geriau mokamas specialybes. Tai lemia merginų ir vaikinių būsimų pajamų skirtumus, t.y. ūkinės veiklos srityse, kuriose dirba daugiausia vyrai, darbo užmokestis paprastai būna didesnis.

Šiuo metu stebimas nuoseklus moterų, siekiančių mokslininko karjeros, skaičiaus augimas. 2004 metais doktorantūros lygmenyje merginos sudarė beveik 57 proc. visų šiame lygmenyje besimokančiųjų. Turimais 2003 m. duomenimis, moterys tais metais sudarė 43 proc. mokslininkų, tačiau mokslininkų, turinčių aukščiausius mokslo laipsnius, yra kur kas mažiau. Pagal 2003 m. Statistikos departamento pateiktus duomenis, Lietuvoje buvo 14 proc. moterų, turinčių habilituoto daktaro mokslo laipsnį, ir tik 10 procentų moterų, turinčių profesoriaus pedagoginį vardą. Šiuo metu mažiausias moterų mokslininkų skaičius yra technologijos ir fiziniuose moksluose, iš jų ypač mažai turinčiųjų aukščiausius mokslo laipsnius bei einančiųjų aukščiausias pareigas mokslo administravimo srityse.

Dalyvavimas politikoje ir sprendimų priėmimo procesuose

Demokratinėje visuomenėje priimant sprendimus privalo dalyvauti visi gyventojai – tiek moterys, tiek vyrai, ir abiejų lyčių atstovai turi būti vienodai atstovaujami valdžios postuose. Tai nėra tik paprasto socialinio teisingumo ar demokratijos reikalavimas. Tai pagrindas siekti aiškios ir atsakingos valdžios, lyčių balanso, rodančio visuomenės sudėtį, garantas, būtina lyčių lygybės įgyvendinimo sąlyga. Abiejų lyčių aktyvus dalyvavimas formuojant politiką padeda geriau politikos sprendimais atspindėti visuomenės įvairovę. Dalyvavimas politiniame, visuomenės ir valstybės gyvenime yra ne tik moterų ir vyrų tikslų bei interesų įgyvendinimo priemonė, bet ir rodiklis, atspindintis, kaip įgyvendinamas lyčių lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties principas. Visuomenė vis plačiau pripažįsta, jog labai svarbu, kad priimant visų lygmenų sprendimus vienodai dalyvautų tiek vyrai, tiek moterys.

2004 m. birželio 13 d. įvyko Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų pirmasis ratas. Tarp

penkių kandidatų į Prezidento postą buvo dvi moterys. Į antrąjį rinkimų ratą pirmą kartą Lietuvos istorijoje pateko moteris. Be to, 2004 m. birželio 13 d. vykusių rinkimų į Europos Parlamentą rezultatai – iš 13 vietų, skirtų Lietuvai Europos Parlamente, 5 vietas laimėjo moterys.

Moterys 2000 – 2004 metais sudarė tik 10,6 proc. visų Lietuvos Respublikos Seimo narių, iš jų 6 (43 proc.) moterys vadovavo Lietuvos Respublikos Seimo komisijoms ir tik vienam Lietuvos Respublikos Seimo komitetui vadovavo moteris. Priemonės, kurių imtasi, lėmė palankesnius subalansuoto lyčių atstovavimo požiūriu rinkimų rezultatus. 2004 m. spalio 31 d. paskelbti galutiniai 2004 metų rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą rezultatai: 20,57 proc. moterų ir 79,43 proc. vyrų. Padaugėjo moterų, vadovaujančių Seimo komitetams – iš 15 komitetų pirmininkų – trys moterys, bet šiek tiek sumažėjo moterų, vadovaujančių Lietuvos Respublikos Seimo komisijoms, skaičius: iš 14 komisijų pirmininkų – 4 moterys. Tačiau nė vienos moters nėra Seimo vadovybės sudėtyje, Seimo valdyboje.

Pirmą kartą nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos Respublikos Vyriausybėje 2001–2004 metais buvo trys ministrės. Dabar Vyriausybėje dvi ministrės. Pažymėtina, kad Lietuva, kaip nedaugelis Europos Sąjungos valstybių narių, į Europos Komisijos komisarės pareigas delegavo moterį. Europos žmogaus teisių teismo teisėja iš Lietuvos Respublikos taip pat paskirta moteris.

2002 metų rinkimuose į savivaldybių tarybas išrinkta 321 moteris (20,6 proc.) ir 1239 vyrai (79 proc.). Iki 2002 metų rinkimų iš 60 Lietuvos merų buvo tik 2 moterys, iš 10 apskričių vadovų – tik viena moteris. Po 2002 metų gruodžio mėn. vykusių savivaldybių tarybų rinkimų iš 60 Lietuvos merų buvo išrinktos 3 moterys, iš 71 mero pavaduotojų – tik 9 moterys, taip pat tik 10 moterų tarp 60 savivaldybės administracijos direktorių.

Ataskaitoje apie moterų ir vyrų lygybę Europos Sąjungoje 2004 m. pabrėžiama, kad lygus moterų ir vyrų dalyvavimas priimant sprendimus yra svarbus tiek ekonominiame, tiek politiniame šalies gyvenime. Nepakankamas moterų atstovavimas pastebimas daugelyje Europos Sąjungos šalių. Nors daugėja moterų, išrinktų į Seimą, tačiau moterų vadovių ar moterų, esančių nuolat veikiančių vykdomosios valdžios organų narėmis, yra labai nedaug.

2.1.4.3. Lygios galimybės ir nediskriminavimas

Siekiant garantuoti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos žmonių lygios teisės bei uždrausti bet kokią tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, 2003 m. lapkričio 18 d. buvo priimtas Lygių galimybių įstatymas. Šio įstatymo nuostatos suderintos su ES direktyvos, įgyvendinančios vienodų sąlygų taikymo principą asmenims nepaisant jų rasės arba etninės priklausomybės 2000/43/EB bei ES direktyvos, nustatančios vienodų sąlygų taikymo užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, 2000/78/EB nuostatomis. Šiuo įstatymu išplėstas Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus mandatas. Pagal Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą funkcionavusi Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus institucija pervadinta į Lygių galimybių kontrolieriaus ir šiuo metu veikia pagal abu įstatymus – Moterų ir vyrų lygių galimybių bei Lygių galimybių.

Lygybė prieš įstatymą ir institucijoms pripažįstama neretai, tačiau svarbu, ar yra reali galimybė ir teisinės priemonės gintis pažeidimo atveju. Lygių galimybių įstatyme numatyta, kad skundai dėl lygių teisių pažeidimo tiriami ir sprendimai dėl jų priimami Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nustatyta tvarka. 2004 m. liepos 13 d. buvo priimtas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo papildymas, numatantis įrodinėjimo pareigos perkėlimą atsakovui. Toks įrodinėjimo principas numatytas Direktyvos 2000/43/EB 8 straipsnyje bei Direktyvos 2000/78/EB 10 straipsnyje. Tačiau, kaip jau buvo minėta, kadangi Lygių galimybių įstatyme skundų nagrinėjimo procedūriniai klausimai nenumatyti, o Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2(1) straipsnyje nurodytas tik lyties pagrindas – „nagrinėjant [. . .] skundus ir pareiškimus, taip pat asmenų ginčus dėl diskriminacijos lyties pagrindu [. . .]“ – lieka neaišku, kam teks įrodinėjimo pareiga ginčiuose dėl kitų diskriminacijos pagrindų. Ši teisės aktų spraga turės būti nedelsiant užpildyta parengiant Lygių galimybių įstatymo bei kitų susijusių teisės aktų papildymus, numatančius įrodinėjimo pareigos perkėlimą atsakovui diskriminacijos minėtais pagrindais bylose.

Reikėtų pažymėti, kad nors Lygių galimybių įstatymo įsigaliojimas numatytas nuo 2005 m. sau-

sio 1 d., dar gerokai iki naujojo įstatymo įsigaliojimo Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba gavo skundų dėl naujų diskriminacijos formų. Tai rodo, kad šis įstatymas yra svarbus ir reikalingas visuomenės narių teisėms ginti.

2.1.5. EUROPOS SĄJUNGOS STRUKTŪRINIAI FONDAI

2.1.5.1. ES struktūriniai fondai ir jų paramos planavimas Lietuvoje

Lietuva, tapusi visateise Europos Sąjungos nare, prisijungė prie vienos iš bendrųjų Europos Sąjungos (toliau ES) politikos dalių – struktūrinės politikos, kurios tikslas – finansinėmis priemonėmis mažinti ES regionų ekonominės ir socialinės plėtros skirtumus ir gerinti atsilikusių regionų konkurencingumą. Pagrindinė šios politikos įgyvendinimo priemonė yra ES struktūrinių fondų lėšos.

Struktūriniai fondai – tai ES finansiniai instrumentai, skirti sumažinti regionų plėtros skirtumus ir skatinti mažiau išsivysčiusių regionų plėtrą. Yra 4 ES struktūriniai fondai, kuriuos sudaro ES biudžeto lėšos:

- Europos regioninės plėtros fondas;
- Europos socialinis fondas;
- Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas;
- Žuvininkystės orientavimo finansinis instrumentas.

2004 – 2006 metais Lietuva visų keturių ES struktūrinių fondų paramą gauna remiantis Bendrojo programavimo dokumentu (toliau BPD), taip pat EQUAL ir INTERREG Bendrijos iniciatyvų programomis.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė BPD pritarė 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimu Nr. 1679 „Dėl pritarimo suderintam su Europos Komisija Lietuvos 2004 – 2006 metų bendrojo programavimo dokumento projektui“ (Žin., 2003, Nr. 123-5609). Europos Komisija Lietuvos BPD patvirtino 2004 m. birželio 22 d.

BPD – Lietuvos Respublikos parengtas ir Europos Komisijos patvirtintas strateginis, šaliai skiriamų ES struktūrinių fondų investicijų planavimo dokumentas, nustatantis atitinkamą plėtros strategiją, ES struktūrinės paramos investavimo kryptis bei priemones, paramos administravimo principus. Jame išdėstyti ES

struktūrinių fondų ir valstybės narės veiksmų tikslai, plėtros strategija, nurodyti ES struktūrinių fondų ir kitų finansavimo šaltinių įnašai. BPD pateikta strategija suskirstyta į prioritetus ir įgyvendinama pagal vieną arba kelias priemones. Remiantis BPD, ES struktūrinių fondų lėšos bus investuojamos tam tikromis kryptimis arba BPD prioritetais:

- socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtrai (transporto infrastruktūrai didinti, energetikos sektoriui plėtoti, aplinkos kokybei gerinti, sveikatos apsaugos sistemai tobulinti, švietimo bei socialinių paslaugų infrastruktūrai atnaujinti);
- žmoniškųjų išteklių plėtrai (investicijos į žmoniškuosius išteklius, dirbančiųjų kvalifikacijai bei kompetencijai tobulinti, socialinei integracijai didinti);
- gamybos sektoriaus plėtrai (parama verslui ir pramonės konkurencingumui didinti, informacinėms paslaugoms plėtoti, turizmo potencialui efektyviau panaudoti);
- kaimo ir žuvininkystės plėtrai;
- techninei pagalbai.

BPD Priede išsamiai aprašoma informacija apie ES struktūrinių fondų remiamas priemones, veiklas, finansinės paramos dydžius, tinkamus pareiškėjus. BPD Priedas buvo patvirtintas 2004 m. vasario 5 d. Laikinojo BPD Priežiūros komiteto.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija administruoja šias BPD priemones:

I PRIORITETAS „SOCIALINĖS IR EKONOMINĖS INFRASTRUKTŪROS PLĖTRA“ (EUROPOS REGIONINĖS PLĖTROS FONDAS)

Priemonės 1.5 „Darbo rinkos, švietimo, profesinio mokymo, mokslo ir studijų institucijų bei socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra (papildanti Europos socialinio fondo remiamas priemones)“ tikslas – mažinti teritorinius darbo rinkos paslaugų skirtumus, plėtoti ir atnaujinti švietimo, mokslinių tyrimų ir plėtros, profesinio rengimo, konsultavimo ir profesinio mokymo sektorių infrastruktūrą, gerinti šių paslaugų kokybę, mažinti atotrūkį tarp šių paslaugų, teikiamų Lietuvoje ir atitinkamų paslaugų, teikiamų pirmaujančiose ES valstybėse, lygio.

Priemonę administruoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Švietimo ir mokslo ministerija - **tarpinės institucijos**, atsakingos už

joms priskirtų priemonės veiklos sričių įgyvendinimą ir priežiūrą bei paramos lėšų planavimą. Viešoji įstaiga Centrinė projektų valdymo agentūra - **įgyvendinančioji institucija**, atsakinga už visos priemonės projektų administravimą ir jų įgyvendinimo priežiūrą.

Remiamos veiklos sritys:

- darbo biržų infrastruktūros atnaujinimas;
- profesinio orientavimo, konsultavimo bazės atnaujinimas;
- darbo biržų aplinkos pritaikymas neįgaliesiems;
- neįgaliųjų profesinės bei darbinės reabilitacijos infrastruktūros plėtra;
- nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūros kūrimas bei renovacija;
- techninės dokumentacijos rengimas, tyrimų ir kitos veiklos, susijusios su projekto įgyvendinimu, atlikimas.

Tinkami pareiškėjai:

- Lietuvos darbo birža;
- Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba;
- apskričių viršininkų administracijos;
- savivaldybių administracijos;
- biudžetinės įstaigos;
- viešosios įstaigos;
- asociacijos;
- labdaros ir paramos fondai;
- religinės bendruomenės/bendrijos.

Šiai priemonei įgyvendinti 2004 – 2006 m. skirtos Europos regioninės plėtros fondo ir bendrojo finansavimo lėšos sudaro 130,7 mln. litų.

II PRIORITETAS „ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ PLĖTRA“ (EUROPOS SOCIALINIS FONDAS)

Priemonės 2.1 „Užimtumo gebėjimų ugdymas“ tikslas – didinti bedarbių užimtumo gebėjimus ir gerinti integravimą į darbo rinką, vykdyti nedarbo prevenciją.

Šios priemonės pareiškėjas – Lietuvos darbo birža. Parama Lietuvos darbo biržai teikiama tiesioginio finansavimo skyrimo būdu, nes darbo birža pagal Lietuvos Respublikos teisės aktais priskirtas funkcijas bei kompetenciją yra vienintelė, galinti įgyvendinti pagal BPD 2.1. priemonę numatytas veiklas: remti bedarbių užimtumą, įgyvendinti aktyvios darbo rinkos politikos priemones ir kt.

Daugiausia dėmesio skiriama jauniems ir ilgalaikiams bedarbiams, bedarbiams, neturintiems reikiamos profesinės kvalifikacijos, taip pat tiems, kuriems gresia ilgalaikė bedarbystė.

Remiamos veiklos sritys:

- bedarbių profesinis mokymas bei perkvalifikavimas; ;
- bedarbių profesinis orientavimas ir konsultavimas;
- bedarbių užimtumo rėmimo priemonės;
- Lietuvos darbo biržos administracinių gebėjimų plėtra.

Šiai priemonei įgyvendinti 2004 – 2006 m. skirtos Europos socialinio fondo ir bendrojo finansavimo lėšos sudaro 161,2 mln. litų.

Priemonės 2.2 „Darbo jėgos kompetencijos ir gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių didinimas“ tikslas – kelti dirbančiųjų žinių, gebėjimų ir kompetencijos lygį.

Įgyvendinant šią priemonę, remiamas šalies ūkiui ir verslui reikalingų specialistų rengimas, įmonių, kuriose numatoma įdiegti naujas technologijas arba naujus gaminius, vadovų bei darbuotojų mokymas, viešojo administravimo sektoriaus dirbančiųjų kvalifikacijos tobulinimas, gyventojų permokymas arba jų kvalifikacijos tobulinimas vietovėse, kuriose vyksta esminė ūkinės veiklos restruktūrizacija bei valstybinių įmonių privatizacija.

Remiamos veiklos sritys:

- parama pramonės, verslo įmonių dirbantiems mokyti;
- parama valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų darbuotojams mokyti;
- socialinei partnerystei plėtoti;
- gyventojų kompiuteriniam raštingumui ugdyti;
- asmenims, gyvenantiems probleminėse teritorijose ir tose, kuriose vyksta esminė ekonominės veiklos pertvarka, mokyti, perkvalifikuoti ir kvalifikacijai kelti.

Tinkami pareiškėjai:

- valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos, jų įsteigtos mokymo bei viešosios įstaigos;
- švietimo, profesinio rengimo, mokslo ir studijų institucijos;
- įmonės (pramonės, verslo);
- socialinių partnerių organizacijos;
- nevyriausybines organizacijas.

Šiai priemonei įgyvendinti 2004 – 2006 m. skirtos Europos socialinio fondo ir bendrojo finansavimo lėšos sudaro 185,7 mln. litų.

Priemonės 2.3 „Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija“ tikslas – mažinti socialinę atskirtį, vykdyti jos prevenciją ir užtikrinti lygias galimybes darbo rinkoje.

Siekiant garantuoti visiems prieinamą darbo rinką, atsižvelgiama į specifinius socialinės rizikos grupėms priklausančių asmenų poreikius bei taikomos papildomos priemonės, kurios padėtų įgyti reikiamų gebėjimų bei integruotis į darbo rinką.

Remiamos veiklos sritys:

- asmenims, sergantiems priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis, socialiai integruotis;
- tautinėms mažumoms socialiai integruotis;
- moterų ir vyrų lygių galimybėms skatinti;
- nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialiai integruotis;
- socialinėms įmonėms remti.

Tinkami pareiškėjai:

- valstybės ir savivaldybių biudžetinės įstaigos;
- viešosios įstaigos;
- asociacijos;
- labdaros ir paramos fondai.

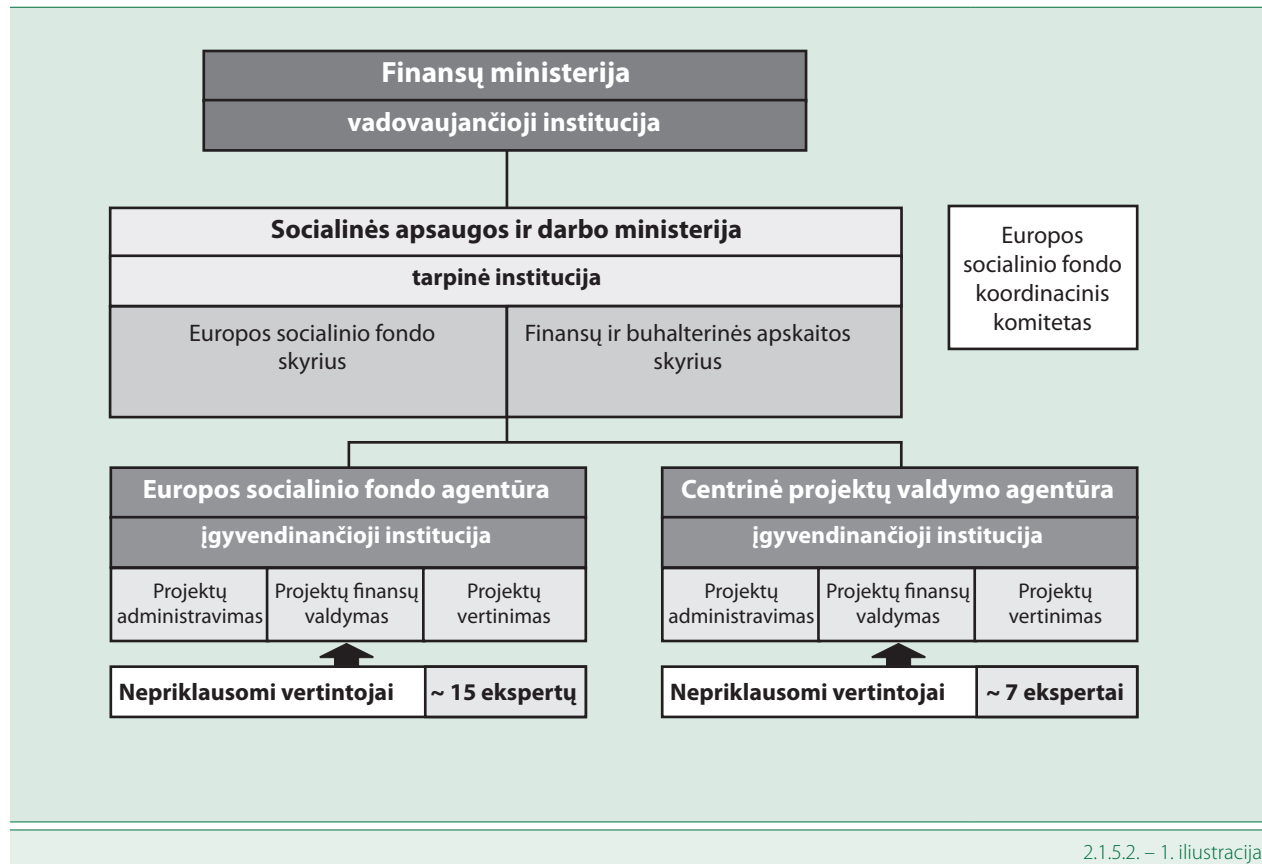
Šiai priemonei įgyvendinti 2004 – 2006 m. skirtos Europos socialinio fondo ir bendrojo finansavimo lėšos sudaro 70,7 mln. litų.

2.1.5.2. ES struktūrinių fondų administravimo sistema Lietuvoje

Lietuvoje numatyta trijų lygmenų Europos Sąjungos struktūrinių fondų valdymo ir administravimo struktūra, kurią sudaro vadovaujančioji institucija, tarpinės institucijos ir įgyvendinančios institucijos (žr. 2.1.5.2.–1 iliustraciją).

Bendra Struktūrinių fondų administravimo struktūra nustatyta Vyriausybės 2001 m. gegužės 31 d. nutarimu Nr. 649 „Dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų administravimo Lietuvoje“ (toliau SF nutarimas). Šiame nutarime išdėstyti uždaviniai, kuriuos vadovaujančioji institucija deleguoja tarpinėms ir įgyvendinančioms institucijoms, nustatyta administracinė struktūrinių fondų programavimo, įgyvendinimo, priežiūros ir kontrolės struktūra, reglamentuojami kiekvienos

Struktūrinės paramos administravimo sistema

institucijos, dalyvaujančios programuojant ir įgyvendinant BPD Lietuvoje, uždaviniai, pareigos ir teisės.

Remdamasi minėtu Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu, Finansų ministerija atlieka vadovaujančiosios ir mokėjimo institucijos funkcijas. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija paskirta kaip tarpinė institucija, atsakinga už BPD priemonių 2.1, 2.2, 2.3 ir 1.5 administravimą. Socialinės apsaugos ir darbo bei Švietimo ir mokslo ministerijų įsteigtas Paramos fondas Europos socialinio fondo agentūra, Centrinė projektų valdymo agentūra (toliau įgyvendinančiosios institucijos), įgyvendinant šias priemones, vykdo įgyvendinančiųjų institucijų funkcijas. Tarpinė institucija atsako už jai priskirtos BPD priemonės struktūrinių fondų ir bendrojo finansavimo lėšų planavimą, priemonės įgyvendinimą ir priežiūrą, o įgyvendinančioji institucija – už tos pačios BPD priemonės projektų administravimą ir jų įgyvendinimo priežiūrą.

2.1.5.3. Paraiškų teikimo, vertinimo ir sprendimų dėl paramos teikimo priėmimo tvarka

Paraiškų teikimas bei vertinimas.

Paskelbus kvietimą teikti paraiškas, visa kvietimo dokumentacija skelbiama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei įgyvendinančiųjų institucijų tinklalapiuose.

Įmonės, įstaigos, organizacijos, norinčios gauti paramą pagal BPD priemones, pildo ir teikia įgyvendinančiajai institucijai nustatytos formos paraišką.

Už pateiktų paraiškų vertinimą yra atsakinga įgyvendinančioji institucija. Prireikus ji gali pasinaudoti nepriklausomų ekspertų paslaugomis. Vertinama pagal įgyvendinančiosios institucijos nustatytą vidinę paraiškų vertinimo tvarką.

Paraiškų vertinimo procesas susideda iš trijų etapų:

- administracinės atitikties vertinimas, kai tikrinama, ar paraiška yra visiškai sukomplek-

tuota, kitaip sakant, ar pateikti visi prašomi dokumentai bei reikiama informacija;

- tinkamumo vertinimas, kai nustatoma, ar pareiškėjas ir projektas tinkami gauti paramą iš ES struktūrinių fondų;
- techninis, ekonominis ir finansinis vertinimas, kai įvertinama balais pateiktų projektų kokybė ir atitikimas atrankos kriterijams.

Projektų atranka ir sprendimai dėl paramos skyrimo

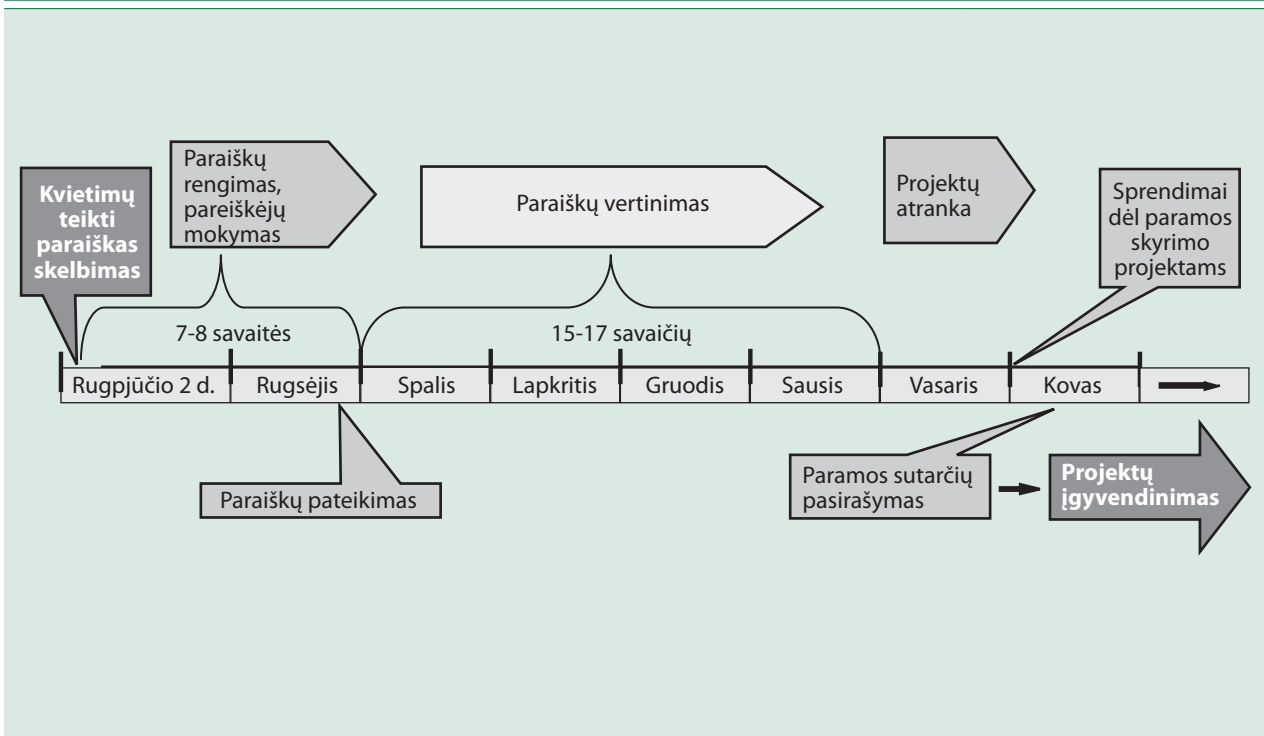
Kiekvienos priemonės projektams atrinkti socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu buvo sudaryti projektų atrankos komitetai, iš Finansų, Švietimo ir mokslo, Sveikatos apsaugos, Vidaus reikalų ir kitų ministerijų atstovų. Projektų atrankos komitetų pagrindinė funkcija – teikti ministerijai rekomendacijas dėl siūlomų finansuoti/ nefinansuoti projektų. Remdamasi projektų at-

rankos komiteto rekomendacijomis, ministerija sprendžia, kuriuos projektus finansuoti.

2.1.5.4. Europos socialinis ir Europos regioninės plėtros fondai bei jų paramos naudojimas 2004 metais

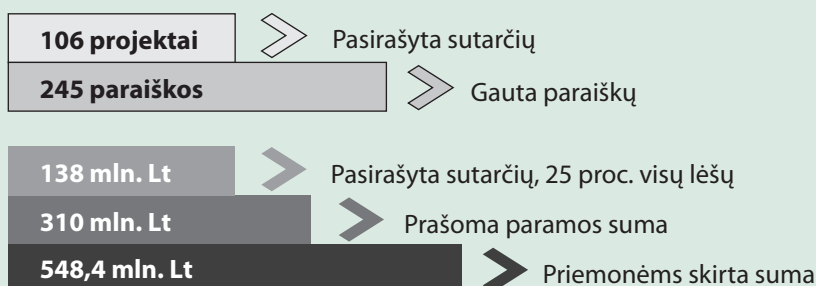
Įgyvendinant ministerijos kompetencijai priskirtas BPD priemones, 2004 m. rugpjūčio mėn. buvo paskelbti kvietimai teikti paraiškas iki rugsėjo pabaigos. Tuo pačiu metu, siekiant veiksmingai įsisavinti paramos lėšas, ministerija ir įgyvendinančiosios institucijos organizavo įvairius informavimo ir mokymo renginius. Nuo 2004 m. spalio iki 2005 m. vasario buvo vertinamos paraiškos. Jas vertinant dalyvavo ir nepriklausomi, kompetetingi, turintys šios srities patirtį vertintojai. 2005 m. vasarį vyko įvertintų projektų atranka. 2005 m. kovą ministerija pasirašė sutartis dėl paramos teikimo. Dabar projektai jau įgyvendinami (žr. 2.1.5.4.–1 iliustracijoje).

BPD priemonių įgyvendinimas. 2004 m. kvietimai teikti paraiškas

2.1.5.4. – 1 iliustracija

Duomenys apie gautas paraiškas ir pasirašytas sutartis

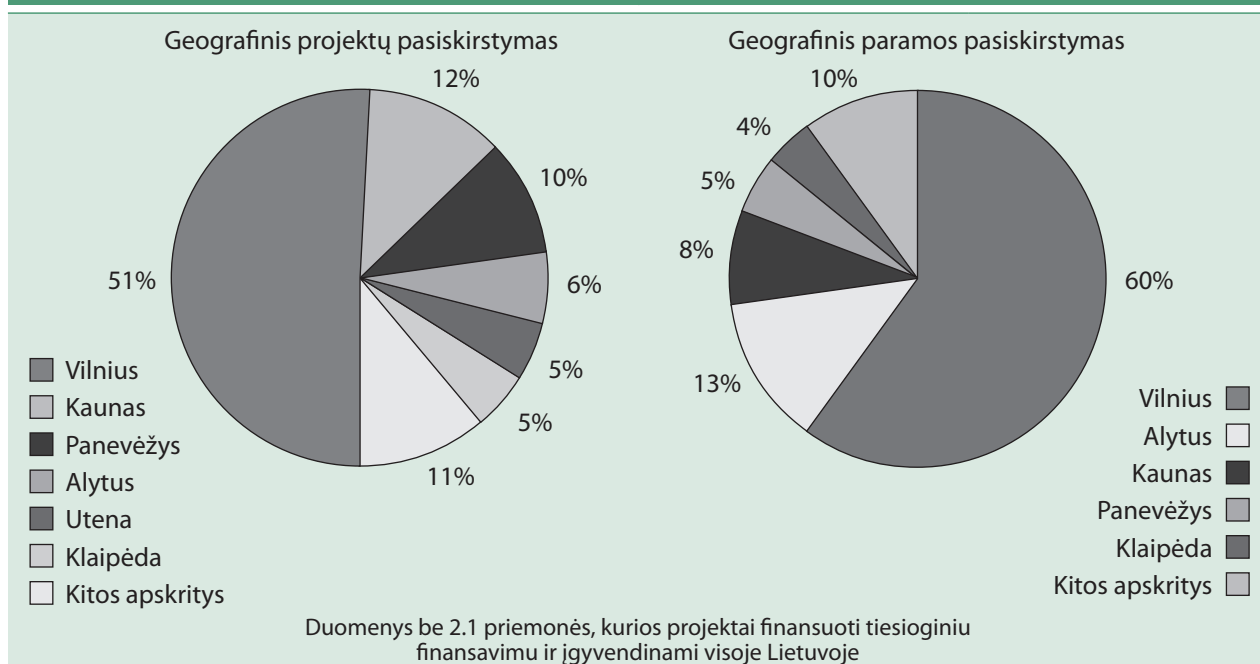
2.1.5.4. – 2 iliustracija

Iš viso gautos 245 paraiškos, kurių prašomos paramos bendroji suma – 310,4 mln. Lt. Tai sudaro 57 proc. visų 2004 – 2006 m. programavimo laikotarpiui skirtų lėšų. Projektų atrankos komitetai, išnagrinėję įgyvendinančių institucijų paraiškų vertinimo ataskaitas, pateikė ministerijai rekomendacijas finansuoti 106 projektus, kurių bendroji vertė – 138,4 mln. Lt. Remdamasi projektų atrankos komiteto rekomendacijomis, ministerija skyrė paramą šiems projektams ir 2005 m. kovo mėn. pasirašė visas 106 sutartis bendrai 138,4 mln. Lt sumai, o tai sudaro 25 proc. visų BPD priemonėms skirtų lėšų sumos (žr. 2.1.5.4.–2 iliustraciją).

Geografinis projektų pasiskirstymas

Kalbant apie geografinį projektų pasiskirstymą (žr. 2.1.5.4.–3 iliustraciją), reikėtų pažymėti, kad dauguma pareiškėjų yra iš Vilniaus ir kitų Lietuvos didžiųjų miestų. Apie pusės finansuojamų projektų (54) iš 103 (neskaitant BPD 2.1 priemonės 3 projektų) pareiškėjai yra iš Vilniaus apskrities, tik 12 pareiškėjų iš Kauno apskrities, 10 iš Panevėžio. Tai natūralu, nes Vilniaus apskrityje gyvena daugiau kaip penktadalis šalies gyventojų, taip pat čia yra daugiau institucijų, įmonių ir organizacijų. Galima būtų teigti, kad socialinė, ekonominė situacija daro įtaką tokiai geografinio regioninio pasiskirstymo pareiškėjų disproporcijai.

Geografinis projektų ir paramos pasiskirstymas

2.1.5.4. – 3 iliustracija

Tačiau nemažai projektų, kurių pareiškėjai yra iš Vilniaus, bus įgyvendinami ir kituose šalies regionuose.

Vertinant kito kvietimo paraiškas numatyta skirti papildomų balų mažųjų miestų ir atokesnių šalies rajonų paraiškoms. Tai turėtų prisidėti mažinant regionų plėtros skirtumus.

Skirta parama pagal sritis

- 46 mln. Lt (33 proc.) skirta bedarbių užimtumui remti, jauniems ir ilgalaikiams bedarbiams mokytį, jų kvalifikacijai kelti, reikiamos kvalifikacijos neturinčių žmonių profesiniam orientavimui ir konsultavimui. Naudojantis Europos socialinio fondo parama Lietuvos darbo biržoje diegiamos visiškai naujos paslaugos bedarbiams ir darbdaviams, stiprinami darbo biržos administraciniai gebėjimai. Priklausomai nuo situacijos darbo rinkoje, nuo 8 tūkst. iki 10 tūkst. bedarbių bus suteikta įvairių paslaugų, padėsiančių jiems sėkmingai integruotis į darbo rinką.

- Pramonės, verslo įmonių dirbantiesiems mokytį skirta beveik 23 mln. Lt (17 proc.). 11.820 šių įmonių dirbančiųjų mokysis, kels kvalifikaciją, įgis naujų įgūdžių, padidės projektus įgyvendinančių įmonių konkurencingumas. Parama dirbantiesiems mokytį suteikta įvairias ekonomines veiklas vykdančioms įmonėms: chemijos, baldų gamybos, lengvosios pra-

monės, geležinkelių transporto, laivininkystės, informacinių technologijų, poligrafijos, farmacijos ir kt.

- 22 mln. Lt (16 proc.) skirta neįgaliųjų profesinei reabilitacijai bei neįgaliųjų profesinės reabilitacijos infrastruktūros plėtrai. 1320 – čiai neįgaliųjų bus suteikta įvairių profesinės reabilitacijos paslaugų bei 700 specialistų, dirbančių neįgaliųjų profesinės reabilitacijos srityje, kels savo kvalifikaciją.

- 20 mln. Lt (15 proc.) skirta valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų dirbantiesiems mokytį.

- 16 mln. Lt (12 proc.) skirta nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūros plėtrai (dienos socialinės globos centrams, paramos šeimai tarnyboms, laikino gyvenimo namams įkurti).

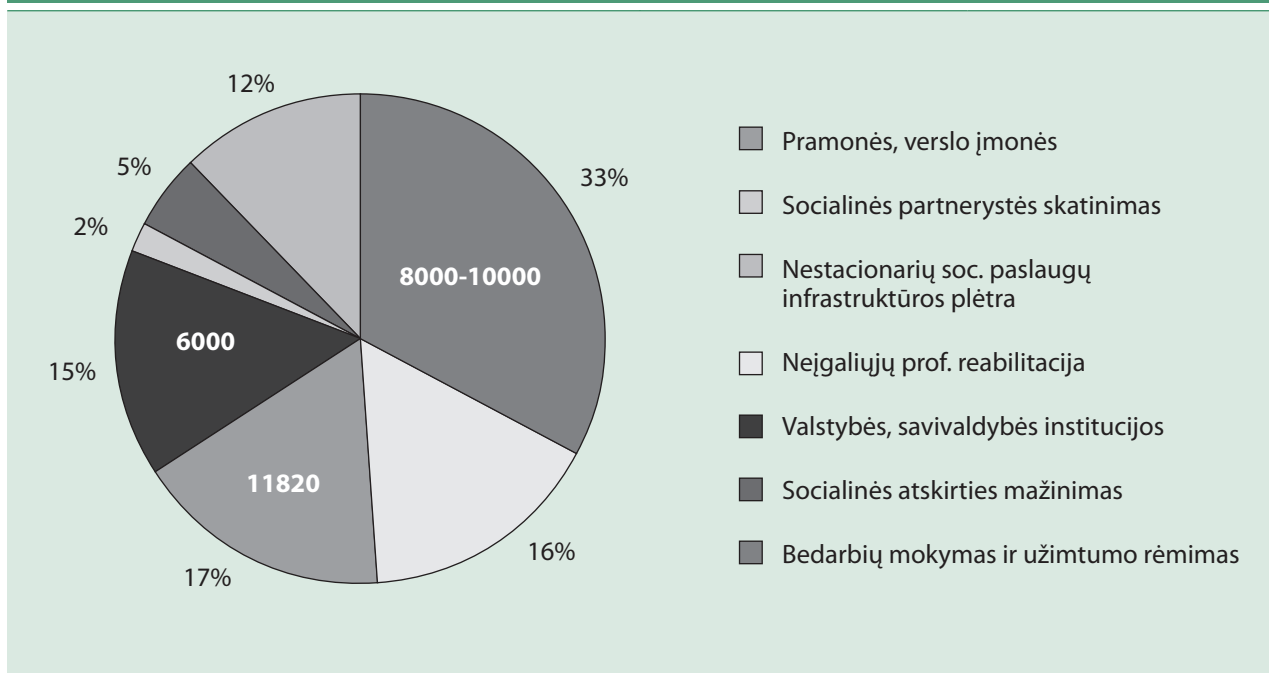
- 6,8 mln. Lt (5 proc.) skirta socialinei atskirčiai mažinti. 4700 nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, bus suteiktos įvairios paslaugos, padėsiančios jiems integruotis į darbo rinką.

- 2,3 mln. Lt (2 proc.) skirta socialinės partnerystės plėtrai.

- 1,3 mln. Lt skirta asmenims, gyvenantiems probleminėse teritorijose ir tose, kuriose vyksta esminiai ekonominės veiklos pertvarkymai, mokytį, perkvalifikuoti bei kvalifikacijai kelti.

- Beveik 800 tūkst. Lt parama skirta moterų ir vyrų lygioms galimybėms skatinti darbo rinkoje. (Žr. 2.1.5.4.–4 iliustraciją)

Pagrindinės paramos sritys

2.1.5.4. – 4 iliustracija

2.1.6. EUROPOS BENDRIJŲ INICIATYVA EQUAL IR JOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

2.1.6.1. Pasirengimas įgyvendinti Europos Bendrijų iniciatyvą EQUAL

Europos Bendrijų iniciatyva EQUAL (toliau EQUAL) yra Europos užimtumo strategijos dalis, skirta kovoti su nelygybe ir diskriminacija darbo rinkoje. Šis Europos Sąjungos struktūrinių fondų instrumentas finansuojamas Europos socialinio fondo (ESF) lėšomis. EQUAL tikslas – papildyti ESF remiamas veiklas skatinant naujų metodų kūrimą, išbandymą ir pritaikymą darbo rinkoje. EQUAL siekia veiksmingesnės naujoviškos užimtumo politikos ir praktikos nacionaliniu bei Europos Sąjungos lygiu.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, siekdama sėkmingai ir veiksmingai įgyvendinti Lietuvoje EQUAL bei įsivauti programai skirtas lėšas per programos rengimą konsultavosi su visomis suinteresuotomis institucijomis, socialiniais partneriais, įstaigomis, asociacijomis ir kitais juridiniais asmenimis. Socialinės partnerystės mechanizmas plėtoti buvo skiriamas prioritetas dėmesys. Socialiniai partneriai buvo įtraukti į EQUAL bendrojo programavimo dokumento (toliau EQUAL BPD) planavimą, rengimą, įgyvendinimą bei įgyvendinimo priežiūrą. Pirmosios konsultacijos su partneriais prasidėjo 2003 m. liepos 16 d. ministerijos ir Dvynių projektu SPP III plataus atstovavimo pagrindu surengtame seminare – konferencijoje „Kaip EQUAL programa gali padėti spręsti mūsų problemas?“, kuriose visuomenei buvo pristatyta EQUAL iniciatyva ir pradėtas dialogas su partneriais programavimo procese. Seminare partnerių išdėstytos pozicijos turėjo įtakos Lietuvos EQUAL teminių prioritetų pasirinkimui.

Lietuva pasirinko įgyvendinti šias temas:

A TEMA: Viesiems atviros darbo rinkos skatinimas lengvinant patekimą ir grįžimą į darbo rinką asmenims, kurie susiduria su integracijos ar reintegracijos į darbo rinką sunkumais. (Žr. 2.1.6.1.–1 iliustraciją)

Temai numatoma skirti 69 proc. programos lėšų;

G TEMA: Šeimos ir profesinio gyvenimo suderinimo skatinimas bei parama vyrų ir moterų, palikusį darbo rinką, reintegracijai vystant lankstes-

nes ir veiksmingesnes darbo organizavimo formas bei paramos priemonės. (Žr. 2.1.6.1.–2 iliustraciją)

Temai numatoma skirti 20 proc. programos lėšų;

I TEMA: Parama prieglobsčio prašytojų integracijai.

Temai numatoma skirti 3 proc. programos lėšų.

Kalbant apie intervencijos papildomumą, reikia atkreipti dėmesį ir į novatorišką EQUAL paramos struktūrą. Projektai privalo įgyvendinti partnerystės, tarptautinio bendradarbiavimo ir pasiektų rezultatų sklaidos principus. Tai iš esmės nauji principai, skatinantys socialinę partnerystę, geros praktikos sklaidą Europos mastu ir teigiamų rezultatų pritaikymą kitose srityse ar kituose projektuose.

Socialinės srities pažanga per 2004 metus, kai buvo patvirtintas EQUAL BPD, nuolat didėjo, sekdamas tendenciją, prasidėjusią 2001 metais. Naujos programos bei finansavimo mechanizmai bei instrumentai buvo sukurti ir įgyvendinti siekiant didinti užimtumą ir mažinti nedarbą, kovoti su diskriminacijos darbo rinkoje šaltiniais. Europos Sąjungos finansuojamos EQUAL iniciatyvos remiamos vystymo bendrijos Lietuvoje, skirtos sričiai, kuriai remti iki šiol nebuvo skiriama pakankamai lėšų, t. y. socialinei inovacijai. Todėl visi 29 EQUAL finansuojami projektai skirti naujiems paramos mechanizmom atrasti. Taip pat EQUAL remia tas tikslines grupes, kurios kenčia nuo specifinės diskriminacijos darbo rinkoje ir kurių problemoms spręsti reikia specifinės, labiau adaptuotos poreikiams paramos. Pavyzdžiui, 5 A temos vystymo bendrijų tikslinė grupė yra tautinės mažumos, 1 vystymo bendrija – netradicinės seksualinės orientacijos asmenys, kuriems remti nėra specialių priemonių. Taip pat 11 G temos vystymo bendrijų, orientuotos į šeimyninio ir profesinio gyvenimo suderinimo mechanizmų sukūrimą ir išbandymą, yra visiškai novatoriškos Lietuvoje ir analogiški projektai iki šiol nacionalinių programų remiami nebuvo. Pagal I temą yra finansuojamas vienas projektas, skirtas prieglobsčio prašytojams. Jis vienija visas pagrindines vyriausybės ir nevyriausybės organizacijas, dirbančias su prieglobsčio prašytojais.

Todėl galima daryti išvadą, kad EQUAL remiamos vystymo bendrijos prisideda ir papildoma jau egzistuojančius Lietuvoje paramos mechanizmus, koncentruodamos pagalbą asmenims, susiduriantiems su išskirtine diskriminacija darbo rinkoje.